

CRNA GORA
MINISTARSTVO FINANSIJA

Direktorat za ekonomsku i razvojnu politiku

PROLJEĆNA ANALIZA MAKROEKONOMSKIH KRETANJA I STRUKTURNIH REFORMI – 2019.

Podgorica, jun 2019.

S A D R Ź A J

UVODNE NAPOMENE	1
1 MAKROEKONOMSKA KRETANJA	2
1.1 Balansiranje globalnog rasta uz značajne izazove	2
1.2 Drugu godinu zaredom ekonomski rast bio iznad projektovanog	3
1.3 Cijene nafte na svjetskom tržištu i primjena izmijenjene poreske regulative determinisali kretanje inflacije	4
1.4 Finansijski sektor je visoko likvidan, uz umjereni rizik	5
1.5 Porastom investicionog uvoza, uprkos istorijskom rekordu prihoda od turizma, spoljni deficit se povećao na 17,2% BDP-a	7
1.6 Spoljnotrgovinski deficit i dalje ima rastući trend usljed stagnacije izvoza i rasta uvoza	9
1.7 Početak 2019. obilježio dinamičan rast stranih direktnih investicija	10
2 JAVNE FINANSIJE	12
2.1 U 2018. ostvaren suficit tekućeg budžeta od 3,3% BDP-a	13
2.2 U prvom kvartalu 2019. naplata prihoda budžeta viša za 43,9 miliona eura	15
3 SEKTORSKE POLITIKE	17
3.1 SEKTOR PREDUZEĆA	17
3.1.1 Privatizacija i javno - privatno partnerstvo	17
3.1.2 Biznis okruženje	18
3.1.2.1 Unapređenje poslovnog ambijenta	18
3.1.2.2 Sektor malih i srednjih preduzeća	20
3.1.3 Mrežne industrije	21
3.1.3.1 Energetika	21
3.1.3.2 Saobraćaj	23
3.1.3.3 Informaciono-komunikacione tehnologije	25
3.2 Tržište rada i socijalna zaštita	27
3.2.1 Tržište rada	27
3.2.2 Obrazovanje i istraživanje	28
3.2.3 Penzijski i zdravstveni sistem	30
3.2.4 Socijalna zaštita	32
3.3 Prerađivačka industrija	34
3.4 Poljoprivreda i ruralni razvoj	35
3.5 Turizam	36
3.6 Zaštita životne sredine	38
3.7 Javna uprava	40

UVODNE NAPOMENE

Ministarstvo finansija, dva puta godišnje, priprema analizu makroekonomskih kretanja i strukturnih reformi, u kojoj se analiziraju kretanja osnovnih makroekonomskih indikatora (BDP, cijene, tržište rada, monetarni i eksterni sektor), kretanja u javnim finansijama i sektorskim politikama. U skladu sa Programom Vlade za II kvartal 2019, ovom analizom prikazana su ekonomska kretanja u 2018. i prvom kvartalu 2019, pregled strukturnih politika i reformi ostvarenih u 2018. sa predlozima za njihovo unapređenje, u skladu sa kretanjima i potencijalnim izazovima iz domaćeg i međunarodnog okruženja, pri čemu su uvažavane preporuke Evropske komisije u vezi sa sprovođenjem i unapređenjem reformskih mjera i politika.

1 MAKROEKONOMSKA KRETANJA

Snažan ekonomski rast u 2018. obilježio je rast investicija, rekordni prihodi od turizma, povećanje spoljnog deficita, dok je finansijski sektor bio visoko likvidan uz umjerene rizike. Inflacija je bila determinisana kretanjima cijena na međunarodnom tržištu i primjenom izmijenjene poreske regulative. Početak 2019. karakteriše nastavak trendova iz 2018, uz rast ekonomske aktivnosti u većini oblasti, rast ukupne kreditne aktivnosti i stabilne cijene, veći priliv neto SDI, ali i pogoršanje deficita trgovinskog bilansa.

1.1 Balansiranje globalnog rasta uz značajne izazove

Izuzetno snažan rast svjetske ekonomije u 2017. od blizu 4% usporio je na 3,6% u 2018, usljed slabije aktivnosti u drugoj polovini godine. U 2019, predviđeno je smanjenje rasta za 70% svjetske ekonomije, pa je tako aprilskim projekcijama MMF predvidio globalni ekonomski rast od 3,3%, što je značajno niže od 3,7% projektovano samo nekoliko mjeseci unazad (oktobar 2018). Smanjeni optimizam reflektuje povećanje trgovinskih tenzija između SAD i Kine, uz potencijalno dodatno zaoštavanje odnosa, makroekonomske nestabilnosti na velikim tržištima u ekspanziji, ali i usporavanje rasta u velikim ekonomijama eurozone, u prvom planu Njemačke i Italije.

Evropska komisija je takođe smanjila prognoze rasta za eurozonu za 2019. i 2020. za 0,7 odnosno 0,2 p.p, pa je sada rast projektovan na 1,2%, odnosno 1,5%. Najveću reviziju doživjela je njena najveća ekonomija, Njemačka, čiji je realni rast u 2019. sada procijenjen na 0,5%, značajno niže od 1,8% iz jesenjih projekcija.

Ubrzanje globalnog ekonomskog rasta očekuje se u drugoj polovini godine, usljed stvaranja prostora za veće stimulanse fiskalnih i monetarnih vlasti najvećih svjetskih ekonomija (SAD, EU, Kina, Japan). Rast je prema MMF-u u 2020. projektovan na 3,6%, što je 0,1 p.p. niže od oktobarskog izvještaja, dok će ubrzanju svjetske ekonomske aktivnosti najviše doprinijeti oporavak velikih ekonomija u ekspanziji i razvoju.

Prema Izvještaju Svjetske banke, rast je u zemljama Zapadnog Balkana u 2018. bio iznad očekivanja, na nivou od 3,8%¹, uprkos slabijem rastu u eurozoni kao glavnom trgovinskom partneru zemalja regiona. Rast je u većini zemalja bio vođen snažnim privatnim i javnim investicijama, kao i visokim rastom privatne potrošnje. Domaća tražnja bila je podržana većim kreditiranjem stanovništva, rastom zaposlenosti, kao i povećanjem zarada i socijalnih izdataka u pojedinim zemljama regiona. Nakon snažnije stope rasta crnogorske ekonomije u 2018. od prethodno projektovane, rast je za 2019. procijenjen na nešto umjerenijih 2,9%. Projekcije rasta BDP-a zemalja Zapadnog Balkana date su u sljedećoj tabeli:

Tabela 1 Projekcije realnog rasta BDP-a za zemlje Zapadnog Balkana

Realna stopa rasta BDP-a u %	Svjetska banka		MMF		Evropska Komisija	
	2019	2020	2019	2020	2019	2020
Crna Gora	2.9	2.4	2.8	2.5	2.9	3.1
Srbija	3.5	4.0	3.5	4.0	3.1	3.8
Albanija	3.8	3.6	3.7	3.9	3.8	3.7
Bosna i Hercegovina	3.4	3.9	3.1	3.2	-	-
Kosovo	4.4	4.5	4.2	4.0	-	-
Sjeverna Makedonija	2.9	3.2	3.0	3.1	3.0	3.2

Izvori: Svjetska banka redovni ekonomski izvještaj, proljeće 2019, MMF svjetski ekonomski izgledi, april 2019, Evropska komisija ekonomske projekcije, proljeće 2019.

¹ Svjetska banka – redovni ekonomski izvještaj, proljeće 2019

Prema prvoj procjeni EUROSTAT-a za 2018, bruto domaći proizvod po stanovniku prema standardu kupovne moći u Crnoj Gori u 2018. godini iznosio je 47% prosjeka EU. Od zemalja iz regiona, koje imaju status kandidata ili potencijalnog kandidata za članstvo u EU, Crna Gora ima najveći BDP po stanovniku prema standardu kupovne moći, dok se na drugom mjestu nalazi Srbija na nivou od 40% prosjeka EU. Sjeverna Makedonija se nalazi na nivou od 38% evropskog prosjeka, dok se Albanija i Bosna i Hercegovina nalaze na nivou od 31% evropskog prosjeka.

1.2 Drugu godinu zaredom ekonomski rast bio iznad projektovanog

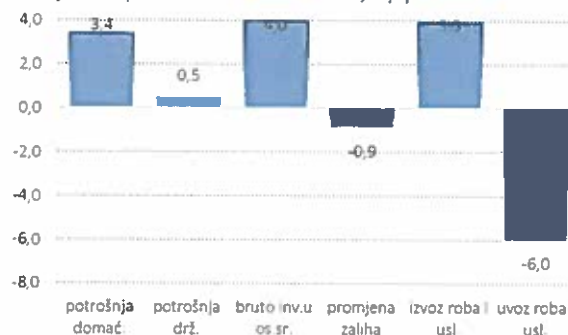
Grafik 1 BDP, realni rast, u %

Gledano sa potrošne strane, snažan doprinos rastu dala je potrošnja domaćinstava (3,4 p.p.), usljed značajnog rasta zaposlenosti, kreditne aktivnosti i prihoda od turizma. Pojačana investiciona aktivnost usmjerena na turizam, energetiku, gradnju autoputa Bar-Boljare i ostale privatne i javne projekte, doprinijela je rastu BDP-a 4,0 p.p, izvoz roba i usluga 3,9 p.p, dok je uvoz roba i usluga, usljed visoke uvozne zavisnosti investicija, oduzeo rastu BDP-a 6,0 p.p.

Snažan ekonomski rast obilježio je 2018. godinu, i bio je iznad očekivanja i projekcija Vlade Crne Gore, kao i relevantnih međunarodnih organizacija. Trend rasta započet u 2017, sa ostvarenom stopom od 4,7%, nastavljen je i u 2018. godini, kada je, prema preliminarnim kvartalnim podacima Monstat-a, ostvaren ekonomski rast od 4,9% (po kvartalima: Q1-4,5%; Q2-4,9%; Q3-5,0%; Q4-4,8%).

Grafik 2 Doprinos rastu BDP-a u 2018, u p.p.

Na strani ponude, najznačajniji rast od 23,1% ostvaren je u građevinarstvu, industrijska proizvodnja veća je za 22,4% usljed visokog rasta proizvodnje električne energije (povoljni vremenski uslovi i novi kapaciteti). Promet u trgovini na malo pratio je ukupnu ekonomsku aktivnost i bio realno veći za 3,4%, dok je u sektoru turizma zabilježen visok rast i dolazaka (10,2%) i noćenja turista (8,2%). Prema preliminarnim podacima Centralne banke, prihodi od turizma (noćenja i noćenja turista) premašili su milijardu eura (1.000,9 mil.€), što je 8,6% više u odnosu na prethodnu godinu, i u skladu je sa projekcijama za 2018. godinu.

Uporedni pokazatelji o rastu BDP-a u 2018. pokazuju da je od 28 zemalja EU (prosječan rast 1,9%) samo tri zemlje ostvarilo veće stopa rasta od Crne Gore (Irska, Malta i Poljska), dok je istovremeno, Crna Gora sa rastom od 4,9% bila najbrže rastuća ekonomija Zapadnog Balkana (prosječan rast 3,8%).

Raspoloživi podaci za prvi kvartal 2019. pokazuju da je crnogorska ekonomija ostvarila realni rast od 3,0%² i da je u većini oblasti zabilježen rast u odnosu na isti kvartal prošle godine. Crnu Goru je posjetilo 44,1% više turista³, koji su ostvarili 22,5% više noćenja, promet u maloprodaji veći je za 6,2% u tekućim i 5,5% u stalnim cijenama, dok je vrijednost izvršenih građevinskih radova iznosila je 165,3 mil.€, što je 12,4% više nego u istom kvartalu prošle godine. Industrijska proizvodnja u ovom periodu bilježi pad od

² Preliminarni podatak Monstata.

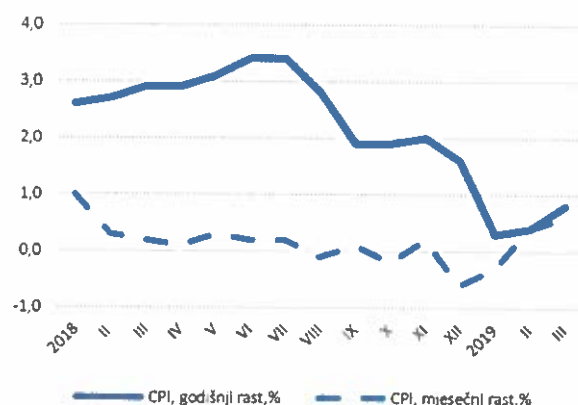
³ Podaci se odnose samo na kolektivni smještaj.

14,4%, prvenstveno usljed pada proizvodnje električne energije. Nepovoljni hidrometeorološki uslovi, sa neuobičajeno malom količinom padavina, uticali su na nižu proizvodnju struje iz hidroelektrana, dok je proizvodnja TE Pljevlja bila na približno istom nivou kao prethodne godine. Proizvodnja vjetroelektrana činila je oko 10% ukupno proizvedene električne energije.

1.3 Cijene nafte na svjetskom tržištu i primjena izmijenjene poreske regulative determinisali kretanje inflacije

Trend rasta potrošačkih cijena, započet 2017. godine, nastavljen je i u 2018, podstaknut rastom cijena nafte na svjetskom tržištu i primjenom izmijenjene regulative u oblasti poreske politike (povećanje stope PDV-a sa 19 na 21% i povećanje akciza na duvan i alkoholna i gazirana pića sa dodatkom šećera). Godišnja stopa inflacije kretala se od 2,6 u januaru do 1,6% u decembru, pri čemu je prosječna inflacija iznosila 2,6%, što je na nivou projekcija za 2018. Najveći pozitivan doprinos godišnjoj stopi inflacije u decembru (1,6%) dale su cijene iz kategorije "hrana i bezalkoholna pića", usljed rasta cijena povrća (0,40

Grafik 1 Inflacija

p.p), cijene iz kategorije "alkoholna pića i duvan", usljed rasta cijena duvana (0,18 p.p) i cijene iz kategorije "voda, struja, gas i ostala goriva", usljed rasta cijena električne energije i goriva (0,37 p.p). Rast cijena nafte na svjetskom tržištu, koji je tokom godine, uz slabljenje eura u odnosu na dolar, značajno uticao na nivo inflacije u Crnoj Gori, zaustavljen je u novembru i decembru, usljed čega je godišnja stopa inflacija na kraju godine (1,6%) bila znatno niža nego prethodnih mjeseci. Usporavanje rasta potrošačkih cijena u četvrtom kvartalu dijelom je rezultat i nižih akciza na duvan, koje su u

septembru vraćene na nivo iz avgusta 2017. Rast cijena izražen HICP-om u decembru 2018. iznosio je 1,5%, pri čemu su najveći pozitivan doprinos ostvarile cijene iz "kategorije hrana i bezalkoholna pića" (0,54 p.p) i "alkoholna pića i duvan" (0,39 p.p). Proizvođačke cijene su u 2018. godini porasle u prosjeku za 1,7%, prvenstveno zbog rasta cijena električne energije, uvozne cijene su bile veće 1,5%, usljed rasta cijena koksa i derivata nafte, dok su izvozne cijene prosječno porasle 1,3%, prvenstveno zbog rasta cijena osnovnih metala, a takođe i prosječna za period (2,6%).

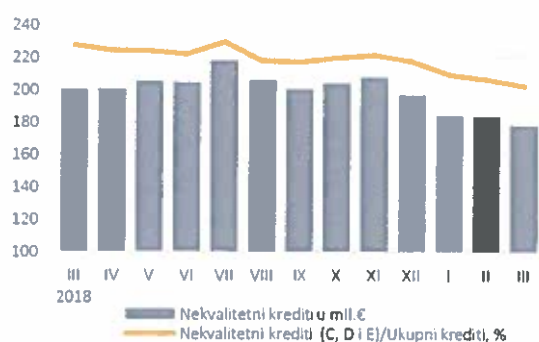
Godišnje stope rasta potrošačkih cijena u 2018. godini evidentirane su u svim zemalja EU, i u decembru su se kretale od 0,6% u Grčkoj i Portugalu do 3,3% u Estoniji.

Prvi kvartal 2019. karakteriše blagi rast potrošačkih cijena. Godišnja stopa inflacije u martu (CPI) iznosila je 0,8%, uz najveći pozitivan uticaj cijena iz kategorije povrće (1,12 p.p.) i čvrsta goriva (0,28 p.p.). Cijene proizvođača industrijskih proizvoda u martu su rasle po godišnjoj stopi od 1,2% izvozne cijene bile su neznatno više (0,1%), dok su uvozne cijene u martu zabilježile godišnji rast od 1,2%. Kretanje cijena do kraja godine će biti pod uticajem dešavanja na međunarodnom tržištu, prvenstveno kretanja cijena nafte i naftnih derivata i odnosa eura i dolara. Ne očekuju se inflatorni pritisci sa domaćeg tržišta, imajući u vidu da je do kraja godine projektovan blagi rast zarada.

1.4 Finansijski sektor je visoko likvidan, uz umjereni rizik

Bankarski sistem su tokom prethodne godine karakterisali pozitivni trendovi, što se ogleda kroz rast svih osnovnih monetarnih indikatora. Ukupna aktiva banaka ostvarila je rast po stopi od 5,4% i iznosila je 4.406,8 mil.€. Ukupni krediti banaka su krajem decembra 2018. ostvarili rast od 8,5% na godišnjem nivou što je rezultat rasta kredita stanovništva od 12,0% i kredita privrede od 5,8%. Ukupni depoziti su dostigli visok nivo od 3.459,2 mil € i zabilježili rast od 5,9% u odnosu na isti mjesec prethodne godine.

Grafik 2 Nekvalitetni krediti

Svi parametri kvaliteta aktive tokom 2018. zabilježili su rast, što je imalo pozitivan uticaj na finansijsku stabilnost. Nastavljen je trend pada nivoa loših kredita i kamatnih stopa. Učešće nekvalitetnih kredita u ukupnim kreditima je u decembru 2018. iznosilo 6,72%, što je za 0,57 p.p. manje na godišnjem nivou, što je rezultat primjene Zakona o finansijskom restrukturiranju dugova prema finansijskim institucijama.

Bankarski sektor je u 2018. ostvario pozitivan finansijski rezultat, pa je neto dobit na nivou sistema iznosila 28,0 mil.€. Dvije banke su poslovale sa gubitkom od oko 23 mil €, što je pogoršalo agregatni rezultat. Koeficijent adekvatnosti kapitala na agregatnom nivou je iznosio 15,63% na kraju 2018, što je značajno iznad zakonom propisanog minimuma od 10%.

Aktivnosti CBCG u 2018. bile su usmjerene na očuvanje stabilnosti finansijskog sistema, pa je u skladu sa tim Centralna banka 7. decembra 2018. uvela privremenu upravu u Atlas i IBM banku, na osnovu rezultata prethodno sprovedenih neposrednih kontrola, koji su pokazali da su obje banke kritično potkapitalizovane i nesolventne.

Rješavanje problema u IBM i Atlas banci nije imalo negativnih uticaja na stabilnost finansijskog sistema Crne Gore. Rast ukupne kreditne aktivnosti je nastavljen i početkom tekuće godine, tako da je u martu u odnosu na kraj 2018. iznosio 3,4%, dok je na godišnjem nivou veći za 10,2%. Najznačajniji korisnik kredita je stanovništvo koje je ostvarilo rast od 12,4%, a krediti privrede 6,3%, u odnosu na isti mjesec prethodne godine. Ukupni depoziti bilježe rast na godišnjem nivou od 6,0%, pri čemu su depoziti stanovništva povećani za 1,4%, a depoziti privrede smanjeni za 1,8%. Snažan rast deponovanih sredstava bilježi sektor opšte države od 29,9%, kao i nerezidentna fizička lica od 6,4%. Nekvalitetni krediti (bez kamata i vremenskih razgraničenja) na kraju marta 2019. iznosili su 177,4 mil.€ i činili su 5,9% ukupnih kredita. U odnosu na prethodni mjesec, nekvalitetni krediti banaka zabilježili su pad od 3,6%, dok su na godišnjem nivou bili manji za 11,5%.

Nasuprot visoke likvidnosti bankarskog sektora, u privredi je evidentan sve veći porast međusobnih dugovanja i nelikvidnosti. Ukupan broj privrednih subjekata koji u Centralnom registru transakcionih računa imaju aktivne račune na dan 31.03. bio je 46.677 od kojih je 14.151 ili 30,3% bilo u blokadi. U poređenju sa prethodnim mjesecom, broj blokiranih privrednih subjekata nije se mijenjao, dok je u poređenju sa istim mjesecom 2018. godine rast iznosio 7,5%. Ukupan dug po osnovu kojega je izvršeno blokiranje računa privrednih subjekata je na kraju marta 2019. iznosio 638,2 mil.€, i bio je manji za 2,1% na mjesečnom nivou, dok je na godišnjem nivou bio veći za 10,6%.

Ukupna bilansna suma MFI-ja, u martu ove godine, je iznosila 68,7 mil.€, što predstavlja rast od 9,6% na godišnjem nivou. Ukupni krediti su iznosili 66,1 mil.€ i povećani su za 5,9% u odnosu na isti mjesec prethodne godine. Posmatrano po sektorima, dominantan dio u iznosu od 63,6 mil.€ ili 96,2% kredita se odnosilo na stanovništvo. Pri tome, kamatne stope su veoma visoke, tako da je prosječna efektivna kamata na kredite iznosila 24,31%.

Nepovoljno finansijsko stanje u IBM banci, pri čemu su obaveze bile veće od imovine banke, dovelo je do otvaranja stečajnog postupka 04.01.2019. Za Atlas banku je procijenjeno da je, uz dokapitalizaciju od 22 mil.€ i racionalizaciju troškova, moguć nastavak njenog poslovanja. Međutim, nakon dvije neuspješne dokapitalizacije uveden je stečaj i u Atlas banku 6. aprila 2019.

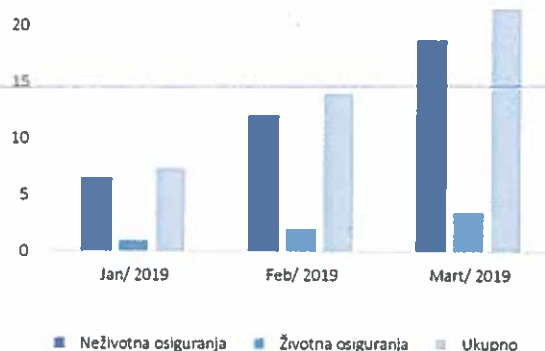
Isplata garantovanih depozita u ovim bankama teče nesmetano, tako da je do 9. maja ove godine isplaćeno 17,2 mil.€ obaveza IBM banke, što je 77% ukupne obaveze koju Fond za zaštitu depozita ima prema deponentima, dok su obaveze Atlas banke isplaćene u iznosu od 47,6 mil.€ ili 53% ukupnih obaveza.

Crnogorska komercijalna banka AD Podgorica dobila je odobrenje od Centralne banke 16.05.2019. za kupovinu 90,56% akcijskog kapitala Societe Generale Montenegro u iznosu od 40,4 mil.€.

U cilju jačanja stabilnosti finansijskog sistema i usklađivanja sa pravnom regulativom Evropske Unije u oblasti finansijskih usluga, razmotrene su radne verzije nacrtu Zakona o kreditnim institucijama, nacrtu Zakona o sanaciji kreditnih institucija i nacrtu Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o stečaju i likvidaciji banaka. Rok za donošenje ovih zakona je odložen i očekuje se njihovo usvajanje tokom godine.

Tržište osiguranja pokazuje stabilnost i bilježi rast relevantnih pokazatelja. Osiguravajuća društva su u 2018. ostvarila bruto fakturisane premiju u iznosu od 86,8 mil.€, što predstavlja rast od 6,1% u odnosu na premiju ostvarenu u 2017. Posmatrano prema grupama osiguranja, taj rast je generisan rastom premije neživotnog osiguranja koja je iznosila 71,6 mil.€ i ostvarila rast od 5,9% u odnosu na prethodnu godinu, dok je bruto premija životnog osiguranja iznosila 15,2 mil.€ i povećana je za 7,5%. Sektor osiguranja, koji čine devet osiguravajućih kuća, poslovao je u 2018. godini profitabilno i ostvario dobit od 7,6 mil.€.

Grafik 3 Kretanje ukupne premije, životnog i neživotnog osiguranja u 2019, u mil.€

U prvom kvartalu 2019. bruto fakturisana premija je iznosila 22,1 mil.€ i povećana je za 20,2% u odnosu na uporedni period. U njenoj strukturi dominiraju premije neživotnog osiguranja (84,5%), dok se ostatak odnosi na fakturisane premije životnog osiguranja (15,5%).

U domenu normativnih aktivnosti, Agencija za nadzor osiguranja kao regulatorni organ će sprovoditi aktivnosti u cilju obezbjeđenja stabilnosti i razvoja osiguravajuće djelatnosti, u

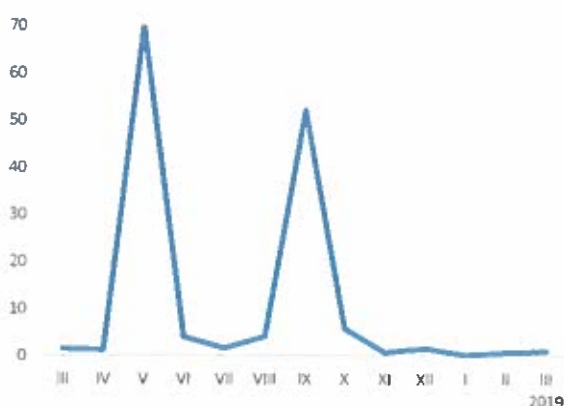
skladu sa Zakonom o osiguranju, kao i aktivnosti u cilju zaštite osiguranika. Nastaviće se harmonizacija i implementacija regulatornog okvira za tržište osiguranja u skladu sa direktivama EU i međunarodnim standardima. U toku je izrada Predloga zakona o izmjenama i dopunama Zakona o obaveznom osiguranju u saobraćaju, koji će biti dostavljen Evropskoj komisiji radi davanja mišljenja, a čiji je rok za usvajanje četvrti kvartal 2019. godine.

Na tržištu kapitala u 2018. je došlo do izvjesnog oživljavanja, tako da je ukupan promet ostvaren na Montenegroberzi iznosio 147,4 mil.€, što predstavlja rast od oko 99,9 mil.€ ili 210,5% u odnosu na prethodnu godinu. Do povećanja prometa je došlo realizacijom dvije blok transakcije u kojima se

trgovalo akcijama Elektroprivrede Crne Gore AD Nikšić, ukupne vrijednosti 120,6 mil.€, odnosno 81,8% ukupnog prometa. Prema godišnjem izvještaju Centralnog klirinškog depozitarnog društva (CKDD) za 2018, ukupna vrijednost HOV čiji su vlasnici strani državljani iznosi 1,0 mlrd.€, što čini 20% svih HOV u Crnoj Gori.

U prvom kvartalu 2019, ukupan promet ostvaren na Montenegroberzi je iznosio 1,8 mil.€ i smanjen je za 73,4% na godišnjem nivou. Ostvareni promet u martu je iznosio 1,0 mil.€ i povećan je za 49,3% u odnosu na prethodni mjesec, dok je na godišnjem nivou smanjen za 27,8%. Indeks MNSE10, koji rangira 10 najreprezentativnijih kompanija na crnogorskom tržištu, je zabilježio rast od 1,8% u odnosu na prethodni mjesec, i našao se na nivou od 32,28 indeksnih poena. Indeks MONEX je u martu zabilježio rast od 0,7% i nalazi se na nivou od 10.638,74 indeksnih poena. Tržišna kapitalizacija je iznosila 3.110,6 mil.€, što predstavlja povećanje od 6,0% na godišnjem nivou.

Grafik 4 Ukupan promet na Montenegroberzi, u mil.€

Osnovni prioriteti Komisije za tržište kapitala u narednom periodu su povećanje zaštite investitora i unapređenje stabilnog i uređenog tržišta kapitala u skladu sa regulativom EU. U 2019. Komisija će nastaviti proces izrade i implementacije podzakonskih akata koji proizilaze iz Zakona o tržištu kapitala, koji je stupio na snagu u januaru 2018. Ovaj Zakon ima za cilj da na sveobuhvatan i konzistentan način, a u skladu sa odgovarajućom domaćom i međunarodnom regulativom iz ove oblasti, uredi trgovanje finansijskim instrumentima, osnivanje i poslovanje svih učesnika na tržištu, obezbijedi transparentnije, sigurnije i efikasnije

funkcionisanje samog tržišta kapitala, bolju zaštitu klijenata i omogućiti adekvatniji i efikasniji nadzor u postupku primjene zakona.

1.5 Porastom investicionog uvoza, uprkos istorijskom rekordu prihoda od turizma, spoljni deficit se povećao na 17,2% BDP-a

Deficit tekućeg računa platnog bilansa u 2018. se povećao sa 16,1% BDP-a u 2017. na 17,2% u 2018⁴. Veći deficit tekućeg računa generisan je visokom stopom rasta robnog deficita i padom suficita na računu primarnih dohodaka.

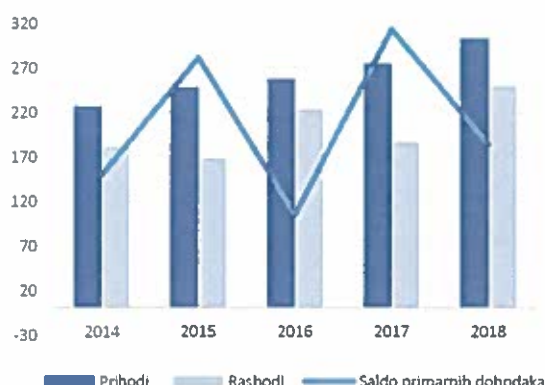
Rast trgovinskog deficita (44,4% BDP-a) je bio vođen uvozom investicionih dobara i rastućim troškovima naftnih proizvoda. Solidnom rastu izvoza roba (14,0%) doprinio je izvoz električne energije, aluminijuma i hemijskih proizvoda. Porast proizvodnje u energetske sektoru od 62,1% omogućio je da se izvoz električne energije poveća 2,2 puta. Povećanje proizvodnje aluminijuma od 2,0% praćeno je i rastom izvoza aluminijuma od 2,8%, ali je smanjen učinak rudarstva, uz pad izvoza rude boksita za 28,0%. Proizvodnja novih farmaceutskih proizvoda rezultirala je rastom izvoza hemijskih proizvoda za 68,3%. Povećanju uvoza (10,8%) najviše je doprinio uvoz mašina i transportnih uređaja, nafte, rude, gvožđa, čelika, prehrambenih i raznih gotovih proizvoda. Godišnji rast uvoza mašina i transportnih uređaja (15,5%) odražava visoku uvozu zavisnost investicionih ulaganja u turizam, energetiku i infrastrukturu.

⁴ Metodološke napomene: CBCG vrši prilagodavanje podataka dobijenih od Monstata za potrebe platnog bilansa u skladu sa metodologijom MMF-a. Podaci o uvozu i izvozu roba prikazani su po f.o.b.-u.

U međunarodnoj razmjeni usluga za 2018. suficit je povećan 9,9%, kao rezultat rasta prihoda po osnovu turizma 8,6% i transporta 21,7%. Ostvareni prihodi od turizma u vrijednosti od 1,0 mlrd.€ čine 64,0% ukupnih prihoda od usluga. Rashodi od usluga su veći za 18,2%, usljed većeg odliva po osnovu transportnih i ostalih poslovnih usluga.

Negativan neto izvoz (robe i usluge) oduzeo je realnom rastu BDP-a 2,1 p.p. i pored toga što je izvoz roba i usluga rastao po stopi od 13,9%.

Grafik 7 Kretanja na računu primarnih dohodaka, u mil.€

Suficit računa primarnog dohotka je opao za 36,6% u odnosu na 2017, prije svega kao posljedica većih rashoda po osnovu isplaćenih kompenzacija zaposlenih, dividendi i otplata kamata. Na računu sekundarnih dohodaka, suficit je povećan za 15,9%, usljed većeg priliva doznaka iz inostranstva, kao i većeg korišćenja sredstava iz IPA fondova.

Tabela 2 Tekući račun platnog bilansa, u mil.€

	2018	januar - mart 2018	januar - mart 2019	Promjena Q1 2019/Q1 2018 u %
A. TEKUĆI RAČUN (1+2+3+4)	-793,0	-303,6	-317,6	4.6
A.1. SALDO ROBA I USLUGA	-1,113,8	-371,3	-383,4	3.3
1. Robe**	-2,049,9	-389,3	-409,2	5.1
1.1. Izvoz, f.o.b.	435,9	99,5	101,1	1.7
1.2. Uvoz, f.o.b.	2,485,8	488,8	510,3	4.4
2. Usluge	936,1	18,0	25,8	43.0
2.1. Prihodi	1,563,1	145,6	174,7	20.0
2.2. Rashodi	627,0	127,6	148,9	16.7
3. Primarni dohodak	56,0	11,9	9,4	-20.9
3.1. Prihodi	304,8	75,8	83,9	10.7
3.2. Rashodi	248,8	64,0	74,6	16.6
4. Sekundarni dohodak	264,8	55,9	56,4	0.9
4.1. Prihodi	342,4	71,3	74,0	3.7
4.2. Rashodi	77,6	15,4	17,6	13.9

Izvor: CBCG

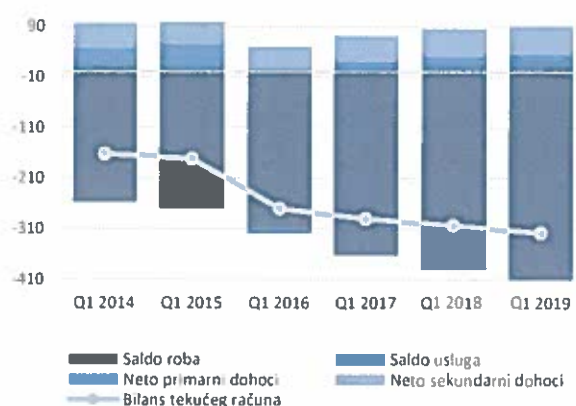
Više od polovine deficita tekućeg računa je finansirano ostalim investicijama, koje se najvećim dijelom odnose na povećane obaveze nefinansijskog privatnog i sektora države prema inostranim povjeriocima. Odlivi po osnovu kreditnog zaduženja države u najvećoj mjeri su uslovljeni isplatama po osnovu zajma od kineske Exim banke za gradnju autoputa Bar – Boljare. Neto strane direktne investicije su pokrile 40,7% deficita tekućeg računa.

Deficit tekućeg računa u prvom kvartalu 2019. je povećan za 4,6% kao posljedica pogoršanja salda roba i usluga i pada suficita primarnih dohodaka. Najveći generator platnobilansne neravnoteže je povećanje robnog deficita za 5,1% u odnosu na prvi kvartal 2018. Veća ulaganja u turizam i energetiku i ubrzana gradnja autoputa podstakli su domaću tražnju, što je uslovalo bržu dinamiku rasta uvoza (4,4%) od izvoza

(1,7%). Ostvareni suficit na računu usluga, primarnih i sekundarnih dohodaka pokrio je svega 22,4% spoljnotrgovinskog deficita, što je približno nivou prvog kvartala 2018.

Suficit na računu usluga je povećan za 43,0% u najvećoj mjeri zahvaljujući povećanju prihoda od transporta (29,4%) i turizma (7,9%). Negativan doprinos rastu suficita dao je porast rashoda po osnovu transporta od 38,7% (razmjena električne energije sa zemljama regiona i drumski saobraćaj) i ostalih poslovnih usluga 37,8%.

Grafik 8 Komponente bilansa tekućeg računa, mil.€

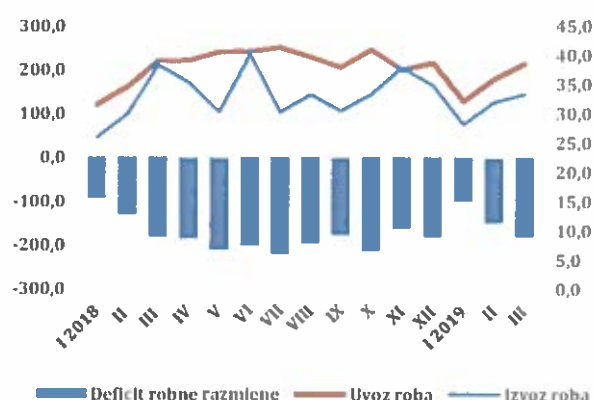
Na računu primarnih dohodaka suficit je smanjen za 20,9%, usljed povećanja odliva po osnovu isplaćenih zarada nerezidenata zaposlenih u Crnoj Gori za preko tri puta i isplaćenih dividendi za 62,7%. Na drugoj strani, rashodi po osnovu otplate kamata na uzete kredite u inostranstvu su smanjeni za 13,7%.

Ostvareni suficit na računu sekundarnih dohodaka blago je povećan za 0,9%, kao rezultat rasta prihoda (3,7%) po osnovu povećanja doznaka iz inostranstva i većeg korišćenja sredstava IPA fondova, iako su rashodi po osnovu transfera u inostranstvo povećani za 13,9%.

1.6 Spoljnotrgovinski deficit i dalje ima rastući trend usljed stagnacije izvoza i rasta uvoza

Spoljnotrgovinska razmjena u periodu januar – mart 2019, prema preliminarnim podacima Monstata, iznosila je 617,5 mil.€, što ukazuje na rast od 3,5% u odnosu na isti period 2018. Robni deficit u vrijednosti od 430,2 mil.€ povećan je za 5,5%, prvenstveno zbog rasta uvoza električne energije. Pokrivenost uvoza izvozom iznosila je 17,9%, što je za 0,9 p.p. niže u odnosu na prvi kvartal 2018. Ukupan izvoz roba smanjen je za 0,6% i iznosio je 93,7 mil.€, uglavnom zbog smanjenja izvoza aluminijuma i mineralnih ruda boksita. Vrijednost izvoza aluminijuma je smanjena za 11,8%, kao posljedica pada prosječne berzanske cijene aluminijuma u dolarima za 13,5% i slabljenja eura u odnosu na dolar. Izvoz rude boksita na kinesko tržište je smanjen za 21,7% u odnosu na prvi kvartal 2018.

Grafik 9 Spoljnotrgovinska razmjena, u mil.€

Ukupan uvoz roba iznosio je 523,8 mil.€, što predstavlja povećanje od 4,3% u odnosu na prvi kvartal 2018. Uvoz električne energije bilježi indeks rasta (preko 300), usljed fizičkog pada obima proizvodnje od 30,2%. U strukturi uvoza dominiraju mašine i transportni uređaji (24,1%), proizvodi svrstani po materijalu, metali i nemetalni minerali, gvožđe i čelik (18,6%), prehrambeni proizvodi (16,9%) i razni gotovi proizvodi (14,7%). Uvoz mašina i transportnih uređaja je opao za 13,8%, zbog dinamike nabavke opreme tokom investicionog ciklusa.

Glavni spoljnotrgovinski partner Crne Gore su zemlje EU-28 sa kojima je ostvareno 48,6% ukupnog izvoza i 47,6% ukupnog uvoza. Pojedinačno najveći partneri u izvozu su, Srbija (22,0 mil.€),

Mađarska (12,4mil.€), Bosna i Hercegovina (9,1 mil.€) i Češka (7,5 mil.€). Najznačajniji partneri u uvozu bili su, Srbija (93,2 mil.€), Njemačka (50,6 mil.€), Kina (48,7 mil.€), Italija (36,8 mil.€) i Bosna i Hercegovina (32,8 mil.€).

1.7 Početak 2019. obilježio dinamičan rast stranih direktnih investicija

Saldo tekućeg računa za 2018. godine u iznosu od 792,7 mil.€ pokriven je neto prilivom stranih direktnih investicija sa 40,7%. Zabilježeni neto priliv stranih direktnih investicija u posmatranom periodu iznosio je 322,5 mil.€, što je za 33,4% manje u odnosu na 2017. Značajno veći odliv, zabilježen u iznosu od 535,6 mil.€ opredijelio je smanjenje neto priliva, čime je udio neto SDI u BDP-u 2018. pao na 7,0%, sa 11,3% BDP-a, koliko je iznosio u 2017.

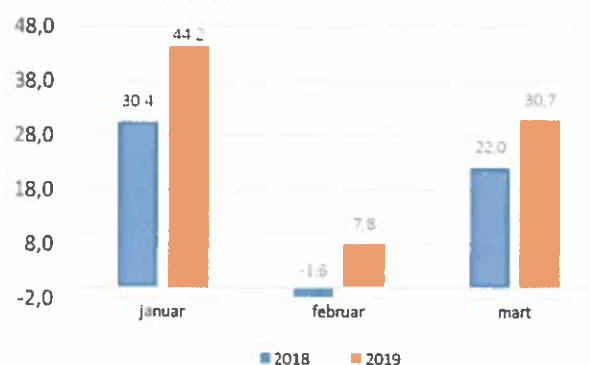
Tabela 3 Kapitalni i finansijski račun, u mil.€

	2017	2018	razlika	%
KAPITALNI RAČUN	0		-0,1	-100,0
SALDO TEKUĆEG I KAPITALNOG RAČUNA (neto pozajmljivanje (+)/neto zaduživanje (-))	-691,5	-792,7	-101,2	14,6
FINANSIJSKI RAČUN	-676,0	-696,8	-20,8	3,1
Direktne investicije, neto (=aktiva-obaveze)	-484,3	-322,5	161,8	-33,4
Portfolio investicije, neto (=aktiva-obaveze)	-26,2	-135,0	-108,8	415,1
Ostale investicije, neto (=aktiva-obaveze)	-263,4	-442,4	-179,1	68,0
Rezerve CBCG (povećanje (+)/smanjenje (-))	97,9	203,1	105,2	107,5
NETO GREŠKE I OMAŠKE	15,5	96,0	80,5	519,8

Izvor: CBCG

U 2018. na računu portfolio investicija zabilježen je neto priliv od 135,0 mil.€, usljed većeg zaduživanja države emisijom obveznica na međunarodnom tržištu kapitala. Na računu ostalih investicija ostvaren je neto priliv u iznosu od 442,4 mil.€. Kretanja na ovom računu karakteriše povećanje obaveza po osnovu uzetih kredita države, banaka i ostalih sektora, kao i povećanje depozita banaka u inostranstvu. Sredstva rezervi u 2018. povećana su za 203,1 mil.€ u odnosu na stanje 31.12.2017, dok su neto greške i omaške povećane za 80,5 mil.€ u odnosu na 2017. Ukupan priliv stranih direktnih investicija u 2018. iznosio je 858,1 mil.€, što je rast od 30,2% u odnosu na prethodnu godinu. Rast ukupnog priliva rezultat je povećanih ulaganja u vlasnički kapital (ulaganja u kompanije i banke, povećana i ulaganja u nekretnine), kao i u dužnički kapital.

Grafik 5 Neto SDI, u mil.€

Neto priliv SDI u prvom kvartalu 2019. realizovan u iznosu od 82,7 mil.€ predstavlja rast od 62,9% u odnosu na uporedni period 2018. Ukupan priliv stranih direktnih investicija bio je 181,8 mil.€, što pokazuje rast od 31,3%. Rast ukupnog priliva rezultat je povećanih ulaganja u vlasnički kapital (rast ulaganja u preduzeća i banke i ulaganja u nekretnine od 123,1%), pri čemu su ulaganja u kompanije i banke povećana preko tri ipo puta (270,1%), dok su ulaganja u nekretnine povećana za 18,8%. Priliv po osnovu interkompanijskog duga smanjen je za 36,1% u odnosu na uporedni

period 2018. U strukturi ukupnih SDI za prvi kvartal 2019, investicije u kompanije i banke učestvuju sa 46,7%, investicije u nekretnine 21,2%, interkompanijski dug 28,0% i ostale investicije sa 4,1%. Ukupan odliv iznosio je 99,0 mil.€, što je 13,1% više nego u periodu januar-mart 2018.

Crna Gora je pokrenula program ekonomskog državljanstva. Od 1. januara ove godine, počela je da se primjenjuje Odluka o kriterijumima, načinu i postupku izbora lica koje može steći crnogorsko državljanstvo prijemom radi realizacije posebnog programa ulaganja od posebnog značaja za privredni i ekonomski interes Crne Gore. Na ovaj način, stvoreni su uslovi za realizaciju razvojnog modela čiji je cilj ubrzanje ekonomskog razvoja kroz privlačenje stranih direktnih investicija za nove razvojne projekte u oblasti turizma, poljoprivrede i prerađivačke industrije. Najveće interesovanje je za projekte u oblasti turizma, tako da je Ministarstvo održivog razvoja i turizma poslalo javni poziv investitorima koji imaju spremne projekte za izgradnju hotela/mješovitog kompleksa. Prvi projekat koji je prijavljen u okviru ove odluke je Izgradnja condo hotela Kolašin Resort & Spa, Kolašin, dostavljen od strane Kolašin Resort & Spa A.D. iz Podgorica. Hotel će imati četiri zvjezdice, kapaciteta 93 smještajne jedinice, odnosno 380 ležaja. Predračunska vrijednosti investicije je 11.360.959 € i, ista podrazumijeva otvaranje 66 radnih mjesta.

2 JAVNE FINANSIJE

Fiskalna politika je usmjerena na stvaranje uslova za jačanje stabilnosti javnih finansija. U skladu sa tim, sprovode se mjere fiskalne konsolidacije definisane Planom sanacije budžetskog deficita i javnog duga za period 2017–2021. i Fiskalnom strategijom za period 2017–2020.

Dizajnirane mjere dale su pozitivne efekte i rezultirale povećanjem javnih prihoda, što je uz racionalizaciju javne potrošnje, omogućilo smanjenje deficita i zaustavilo trend rasta javnog duga, odnosno stvorilo uslove za njegovo postepeno opadanje u srednjem roku.

Mjere fiskalnog prilagođavanja koje su implementirane u 2018: opšta stopa PDV-a povećana je sa 19% na 21%; akcizna politika se usklađuje sa standardima EU; primjena Zakona o reprogramu poreskih potraživanja, po osnovu kojeg je do sada naplaćeno oko 45,0 mil.€; oporezivanje dohotka fizičkih lica (koje se primjenjuje na dio zarade iznad nacionalnog prosjeka) po stopi od 11%, dok se na zarade ispod prosječne zarade u Crnoj Gori primjenjuje stopa od 9%; redefinisana socijalna politika, uz povećanje pojedinih socijalnih davanja; ograničavanje rasta tekuće javne potrošnje, uz veća izdvajanja iz kapitalnog budžeta; bruto zarade za zaposlene čiji je koeficijent zarade preko 4,1% i u 2018. bile su umanjene za 1%.

Na drugoj strani, u dijelu javne potrošnje, sprovode se aktivnosti na njenoj racionalizaciji. U tom cilju, donešena je Odluka o obustavljanju zapošljavanja u organima državne uprave i javnim ustanovama do 1. jula 2019, osim u sektorima od posebnog javnog interesa, za šta je neophodno obezbijediti prethodnu saglasnost Vlade.

Imajući u vidu da stabilnost sistema javnih finansija, u značajnoj mjeri, opredjeljuju i lokalne samouprave, donešen je novi Zakon o finansiranju lokalne samouprave, i stvorene normativne pretpostavke za stabilnije funkcionisanje sistema lokalnih javnih finansija.

Pored mjera usmjerenih na osiguranje stabilnog rasta javnih prihoda sprovode se i aktivnosti koje će doprinijeti širenju poreske baze i unapređenju poreske discipline. U vezi sa tim, tokom 2018. godine, otpočele su reformske aktivnosti usmjerene na unapređenje poreske administracije kako bi se poboljšala djelotvornost operativnih funkcija Poreske uprave, a što, uz uvođenje sistema elektronske fiskalizacije, treba da obezbijedi efikasniju naplatu poreskih prihoda. Takođe, u cilju unapređenja kredibilitnosti fiskalne politike odnosno stvaranja uslova za unapređenje fiskalnog upravljanja, sprovode se aktivnosti definisane Programom reformi upravljanja javnim finansijama za period 2016-2020, kao i usaglašavanje zakonodavnog okvira u oblasti javnih finansija sa zahtjevima EU integracija.

Da su pomenute mjere dale pozitivne rezultate svjedoče i kvalitativne ocjene kreditnih rejting agencija. "Standard&Poors" u novom Izvještaju za Crnu Goru potvrdila je izgled rejtinga naše zemlje označenog kao „stabilan“ uz očuvanje ocjene B+/B, dok je Kreditna rejting agencija Moody's potvrdila ocjenu kreditnog rejtinga B1 za Crnu Goru, uz zadržavanje izgleda - „pozitivan“.

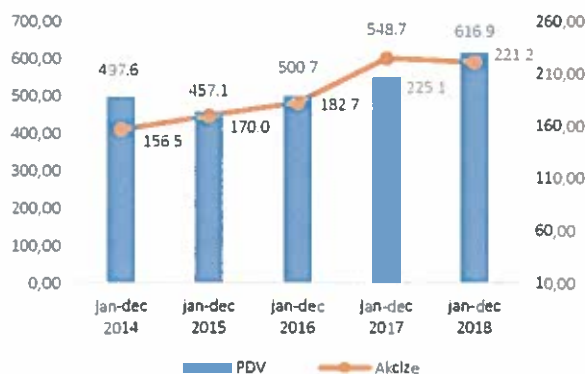
U narednom periodu sprovodiće se reforme koje će biti usmjerene na ograničavanje rasta troškova za potrebe finansiranja zdravstvene zaštite i reforme penzionog sistema, imajući u vidu da ovi troškovi imaju najveće procentualno učešće u ukupnoj potrošnji.

Značajni pozitivni efekti u generisanju prihoda kroz, prije svega privlačenje novih investicija, očekuje se od sprovođenja programa "Ekonomskog državljanstva" koji podrazumijeva sticanje crnogorskog državljanstva po osnovu realizacije programa ulaganja kojim se doprinosi ekonomskom i privrednom razvoju Crne Gore.

2.1 U 2018. ostvaren suficit tekućeg budžeta od 3,3% BDP-a

Ukupni prihodi budžeta u 2018. godini⁵ su iznosili 1.746,0 mil.€ ili 37,8% BDP-a, što je u odnosu na prethodnu godinu više za 179,7 mil.€ ili 11,5%, a razlog je sprovođenje mjera fiskalne konsolidacije i povećana ekonomska aktivnost. U odnosu na plan prihodi su niži 11,0 mil.€ ili 0,6%.

Grafik 6 Naplata prihoda od PDV-a i akciza, u mil.€

Najznačajnija pozitivna odstupanja u dijelu poreskih prihoda u odnosu na prošlu godinu zabilježena su kod: prihoda po osnovu poreza na dodatu vrijednost za 68,2 mil.€ (kao rezultat ekonomske aktivnosti i povećanja opšte stope PDV-a za 2 p.p.) i doprinosa za 29,5 mil.€ (naplata poreskih potraživanja shodno Zakonu o reprogramu poreskih potraživanja). Negativno odstupanje imamo kod akciza i to u iznosu oko 4 mil.€ zbog čega je i došlo do izmjena Zakona o akcizama.

Svi neporeski prihodi i donacije u 2018. bilježe rast u odnosu na prethodnu godinu, posebno ostali prihodi koji su viši 35,6 mil.€ ili približno 2 puta više usljed povećanja prihoda od kapitala.

Ukupni izdaci budžeta u 2018. iznosili su 1.914,9 mil.€ ili 41,5% BDP-a (4.619,1 mil.€), od čega je finansirana tekuća budžetska potrošnja u iznosu od 1.671,6 mil.€ i kapitalni budžet 243,4 mil.€. U odnosu na prethodnu godinu, izdaci su veći za 111,8 mil.€ ili 6,2%. Ukupni izdaci budžeta ostvareni su na nivou planiranih, imajući u vidu da je odstupanje u odnosu na plan 0,8%. U strukturi ukupne budžetske potrošnje, tekuća potrošnja je veća u odnosu na planiranu za 3,8%, u najvećem dijelu kao rezultat otplate obaveza iz prethodnog perioda. U odnosu na realizovan u 2017, Kapitalni budžet je niži 3,4%.

Gotovinski deficit budžeta za 2018. iznosi 168,9 mil.€ ili 3,7% BDP-a, i manji je za 68,0 mil.€ od deficita ostvarenog u 2017. ili 28,7%. Ukoliko se budžetska potrošnja umanjuje za izdatke za razvojne projekte, ostvaren je gotovinski suficit od 152,8 mil.€ ili 3,3% BDP-a, što ukazuje da su tekući izdaci finansirani iz tekućih prihoda. Suficit tekućeg budžeta za 2018. veći je 198,2% u odnosu na 2017. ili 101,8 mil.€. Primarni korigovani gotovinski deficit budžeta (korigovani gotovinski deficit umanjen za otplatu kamata) je 77,0 mil.€ ili 1,7%.

Ukupan državni dug (bez depozita) na 31.12.2018. iznosio je 3.153,0 mil.€ ili 68,3% BDP-a⁶. Ukupan državni dug uključujući depozite od 276,8 mil.€ na kraju 2018. iznosio je 2.876,2 mil. € ili 62,3% BDP-a. Spoljni dug iznosio je 2.760,0 mil.€, dok je unutrašnji dug iznosio 393,0 mil.€.

U odnosu na kraj 2017, došlo je do povećanja državnog duga u ukupnom iznosu od 525,1 mil.€, što je rezultat povećanja spoljnog duga za 546,0 mil.€ i smanjenja domaćeg duga za 20,9 mil.€. Do povećanja spoljnog duga došlo je prvenstveno zbog zaduženja kod kineske EXIM banke, radi izgradnje prioritetne dionice autoputa, emisije euroobveznica na međunarodnom tržištu, kao i kreditnog aranžmana uz garanciju Svjetske banke zasnovane na javnoj politici (Policy Based Guarantee - PBG). U istom periodu došlo je do smanjenja domaćeg duga u najvećoj mjeri usled redovne otplate obaveza prema domaćim komercijalnim bankama i otplate duga po osnovu emitovanih domaćih obveznica.

⁵ Podaci za 2018. godinu su prema Predlogu Zakona o završnom računu Budžeta Crne Gore za 2018.

⁶ Prema preliminarnim podacima Monstata, BDP za 2018. iznosi 4 619,1 mil. €

Kao što je pomenuto, u domenu spoljnog duga u 2018. sprovedene su značajne finansijske operacije. Naime, u aprilu 2018. sprovedena je emisija euroobveznica na međunarodnom tržištu u iznosu od 500 mil.€, sa rokom dospeljeća od 7 godina i kamatnom stopom od 3,375%. Pomenute euroobveznice iskorišćene su za refinansiranje dijela obveznica koje dospijevaju u 2019, 2020. i 2021, kao dijela državnog duga, u ukupnom iznosu od 362,4 mil.€.

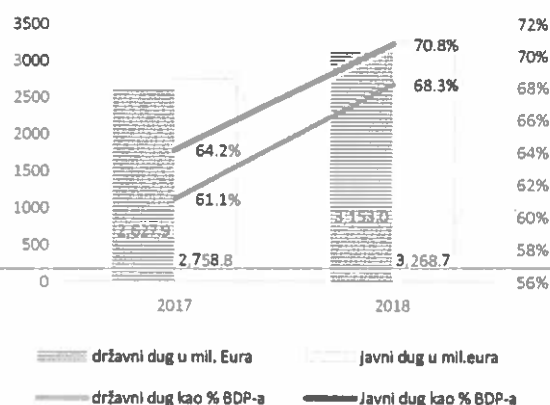
Takođe, u drugom kvartalu 2018. godine, zaključen je kreditni aranžman sa sindikatom banaka (OTP, Credit Suisse, Crnogorska komercijalna banka i Societe Generale), uz garanciju Svjetske banke, čime je obezbijeđen iznos od 250 mil.€ (sa periodom otplate od 12 godina, uključujući grejs period od 4 godina i kamatnom stopom EURIBOR+ 2,95%), koji će se koristiti za refinansiranje dijela državnog duga.

Dug lokalne samouprave, na 31.12.2018. iznosio je 115,8 mil.€ ili 2,5% BDP, tako da je ukupan javni dug na kraju 2018. iznosio 3.268,7 mil.€ ili 70,8% BDP-a.

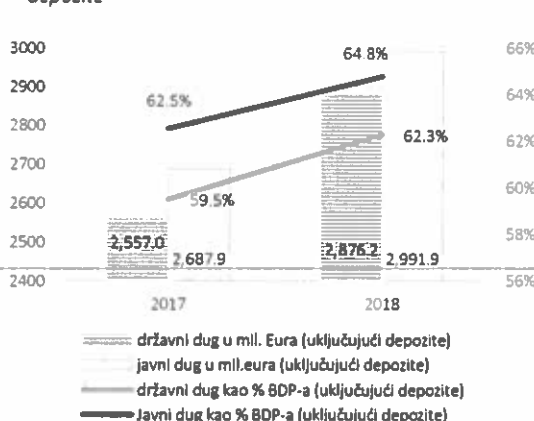
Neto javni dug Crne Gore, uključujući depozite, u iznosu od 276,8 mil.€, na 31.12.2018. iznosio je 2.991,9 mil.€ ili 64,8% BDP-a.

U toku 2018. izvršena je otplata državnog duga po osnovu glavnice rezidentima i nerezidentima, kao i otplate obaveza iz prethodnog perioda, u ukupnom iznosu od 700,3 mil.€. Od navedenog, izvršena je otplata glavnice rezidentima u iznosu od 234,8 mil.€, prvenstveno usljed refinansiranja duga po osnovu državnih zapisa, kao i državnih zapisa koji su korišćeni za tekuću likvidnost tokom godine u iznosu od oko 213,6 mil.€. Otplata glavnice nerezidentima iznosila je 461,5 mil.€, pri čemu refinansiranje dijela euroobveznica koje dospijevaju u 2019, 2020. i 2021. godini iznosi 362,4 mil.€. Otplata duga iz ranijeg perioda po osnovu stare devizne štednje iznosi 1,8 mil.€.

Grafik 8 Državni i javni dug 2017-2018

Grafik 7 Državni i javni dug 2017-2018, uključujući depozite

Otplata kamata rezidentima i nerezidentima iznosi

97,5 mil.€. Od pomenutog iznosa, izvršena je otplata kamate rezidentima u iznosu od 7,8 mil.€, od čega se 3,9 mil.€ odnosi na otplatu kamate za kredite kod domaćih banaka. Otplata kamate nerezidentima iznosila je 89,7 mil.€ i prvenstveno se odnosi na obaveze po osnovu kamata refinansiranih euroobveznica.

Ugovoreni iznos izdatih državnih garancija na kraju 2018. iznosi oko 571,0 mil.€. Stanje duga na kraju 2018. godine, po garancijama izdatim domaćim i ino kreditorima iznosi 287,5 mil.€, što predstavlja 6,2% BDP-a. U odnosu na kraj 2017, stanje duga na kraju 2018. godine po osnovu izdatih državnih garancija se smanjilo za 25,3 mil.€.

U skladu sa Zakonom o budžetu za 2018. godinu, Vlada Crne Gore izdala je garanciju za kreditni aranžman između Crnogorskog elektroprenosnog sistema (CGES) i Njemačke banke za razvoj (KfW) za projekat izgradnje elektroenergetske infrastrukture na poluostrvu Luštica, u iznosu od 20 mil.€.

Angažovani/povučeni iznos garancija koje je Vlada Crne Gore izdala za zajmove kod inostranih kreditora iznosi oko 423,3 mil.€, dok je stanje duga po istim 247,8 mil.€ ili 5,4% BDP-a. Kada govorimo o domaćim garancijama, do kraja 2018. angažovano je 60,9 mil.€, dok je stanje duga po osnovu domaćih garancija na kraju 2018. iznosilo 39,7 mil.€ odnosno oko 1,0% BDP-a.

Prihodi lokalne samouprave na kraju 2018. iznosili su 223,4 mil.€ ili 4,8% BDP-a, i bilježe rast od 4,3 mil.€ ili 2,0% u odnosu na 2017. U okviru prihoda, pozitivno odstupanje u odnosu na prethodnu godinu bilježe lokalni porezi za 10,1 mil.€ i porez na dohodak za 4,7 mil.€. U odnosu na plan, prihodi lokalne samouprave su manji za 7,8 mil.€ ili 3,4%. Izdaci lokalne samouprave za 2018. iznosili su 237,5 mil.€ ili 5,1% BDP-a, što je 28,2 mil.€ više u odnosu na 2017. U 2018. godini zabilježen je deficit lokalne samouprave u iznosu od 14,1 mil.€ ili 0,3% BDP-a.

Javni prihodi u 2018. iznosili su 1.969,4 mil.€ ili 42,6% BDP-a, što je u odnosu na plan niže za 18,8 mil.€ ili 0,9%. U odnosu na 2017. prihodi su veći za 184,4 mil.€ ili 10,3% najvećim dijelom kao rezultat povećanja poreskih prihoda za 145,0 mil.€. U okviru njih, najviše je povećan: porez na dodatu vrijednost za 68,2 mil.€ (povećanje opšte stope PDV-a sa 19% na 21% i rasta ekonomske aktivnosti), doprinosa za 29,5 mil.€ (reprogram poreskog duga i pozitivna kretanja na tržištu rada) i ostalih prihoda za 36,8 mil.€ (veće ostvarenje prihoda od kapitala usljed naplate dividende po osnovu vlasničkog udjela države u Elektroprivredi CG). Negativno odstupanje prihoda imamo kod akciza zbog nepovoljnih kretanja na tržištu, zbog čega je redefinisana akcizna politika u julu 2018. Javna potrošnja u 2018. godini iznosila je 2.152,4 mil.€ ili 46,6% BDP-a, što predstavlja rast od 7,0% u odnosu na 2017. Javna potrošnja je povećana zbog većih izdataka za transfere institucijama, pojedincima, nevladinom i javnom sektoru za 48,6 mil.€, kao i kapitalnih izdataka u tekućem budžetu za 42,4 mil.€. U 2018. ostvaren je deficit javnih finansija u iznosu od 183,0 mil.€ ili 4,0% BDP-a.

2.2 U prvom kvartalu 2019. naplata prihoda budžeta viša za 43,9 miliona eura

Prihodi budžeta u I kvartalu 2019. godine ostvareni su u iznosu od 371,3 mil.€ ili 7,8% BDP-a (4.788,6 mil.€), što je u odnosu na isti period prethodne godine više za 43,9 mil.€ ili 13,4%. Povećanje prihoda u odnosu na prvi kvartal prethodne godine rezultat je više naplate prihoda po osnovu poreza na dodatu vrijednost za 19,6 mil.€ (16,4%) i doprinosa za 4,9 mil.€ (5,2%), što je posljedica izmirenja obaveza po osnovu reprograma poreskog duga, kao i rasta ekonomske aktivnosti. U istom periodu, donacije su više za 11,9 mil.€.

Izdaci budžeta u posmatranom periodu 2019. iznosili su 442,7 mil.€ ili 9,2% BDP-a za 2019, od čega je finansirana tekuća budžetska potrošnja u iznosu od 397,4 mil.€ i kapitalni budžet 45,3 mil.€. U odnosu na prvi kvartal prethodne godine, izdaci su povećani za 45,2 mil.€ (11,4%), dok su u odnosu na plan niži 76,4 mil.€ ili 14,7%. U strukturi izdataka, tekući budžetski izdaci su niži 41,5 mil.€ ili 9,4% u odnosu na planirane, dok je Kapitalni budžet realizovan ispod plana zbog nižeg inteziteta izvođenja radova u zimskim mjesecima. U odnosu na prvi kvartal 2018. sredstva planirana za realizaciju kapitalnih projekata ostvarena su za 29,5 mil.€ više. Kao rezultat kretanja prihoda i rashoda u prvom kvartalu 2019, deficit centralnog budžeta iznosio je 71,4 mil.€ (1,5% BDP-a), i niži je 1,3 mil.€ od deficita ostvarenog u I kvartalu 2018. Otplata duga iznosila je 104,7 mil.€, od čega se na otplatu kredita rezidentima odnosi 84,0 mil.€, a nerezidentima 20,7 mil.€.

Ukupan državni dug (bez depozita), na dan 31.03.2019. iznosio je 3.179,4 mil.€, ili 66,2% BDP-a. Ukupan državni dug sa depozitima, na dan 31.03.2019. iznosi 2.925,7 mil.€ ili 60,9%.

Spoljni dug iznosio je 2.800,7 mil.€, odnosno 58,3% BDP-a, dok je unutrašnji dug iznosio 378,6 mil.€, odnosno 7,9% BDP-a. Depoziti na kraju prvog kvartala 2019. iznosili su 253,7 mil.€ ili 5,3% BDP-a.

Tabela 4 Stanje duga (% BDP-a)

	31.12.2018	31.03.2019
UKUPNO DRŽAVNI DUG	68,3%	66,2%
UKUPNO DRŽAVNI DUG (uključujući depozite)	62,3%	60,9%
STANJE UNUTRAŠNJEG DUGA	8,5%	7,9%
STANJE SPOLJNJEG DUGA	59,8%	58,3%
DEPOZITI	6,0%	5,3%

U prvom kvartalu 2019. povučena su sredstva u iznosu od 51,1 mil.€ za potrebe realizacije infrastrukturnih i razvojnih projekata. Od ovog iznosa, za projekat finansiranja izgradnje prioritetne dionice autoputa Bar-Boljare, Smokovac-Mateševo, iz kredita sa kineskom Exim bankom, povučen je iznos od 50,0 mil.USD tj. 44,5 mil.€. Tokom prvog kvartala 2019, izvršena je otplata državnog duga po osnovu glavnice, u ukupnom iznosu od 104,5 mil.€, od čega se 84,7 mil.€ odnosilo na otplatu duga rezidentima, što uključuje i 72,0 mil.€ za refinansiranje državnih zapisa, dok je otplata duga nerezidentima iznosila 19,8 mil.€. U istom periodu otplaćena je i kamata u iznosu od 35,8 mil.€, od čega otplata ino kamate iznosi 35,0 mil.€, dok otplata domaće kamate iznosi 0,8 mil.€. Smanjenje duga po osnovu stare devizne štednje u izvještajnom periodu iznosilo je 0,2 mil.€.

Prihodi lokalne samouprave u I kvartalu 2019. iznosili su 46,4 mil.€ (1,0% BDP-a) i bilježe rast u odnosu na isti period 2018. godine za 8,1 mil.€ ili 21,0%. Pozitivno odstupanje u odnosu na I kvartal prethodne godine zabilježeno je kod poreza na dohodak za 4,6 mil.€ i naknada za 3,1 mil.€. U odnosu na plan, prihodi lokalne samouprave su veći za 7,5 mil.€ ili 19,4%. Izdaci lokalne samouprave u istom periodu 2019. iznosili su 45,3 mil.€ (0,9% BDP-a) što je za 15,4 mil.€ više u odnosu na I kvartal prethodne godine. U odnosu na plan izdaci su viši za 14,1 mil.€. Za prva tri mjeseca 2019. zabilježen je suficit lokalne samouprave u iznosu od 1,1 mil.€.

Javni prihodi u prvom kvartalu 2019. iznosili su 417,8 mil.€ (8,7% BDP-a). U odnosu na uporedni kvartal 2018. godine, naplata je viša za 51,9 mil.€ (14,2%) najvećim dijelom kao rezultat povećanja poreskih prihoda (porezi i doprinosi) za 36,1 mil.€, odnosno 18,3%. U odnosu na plan, prihodi su viši 6,2%. Javna potrošnja u istom periodu 2019. iznosila je 488,0 mil.€ (10,2% BDP-a) i povećana je za 60,6 mil.€ (14,2%) u odnosu na prvi kvartal prethodne godine. U odnosu na plan, javna potrošnja je niža za 60,6 mil.€ ili 11,3%. Deficit javnih finansija na kraju prvog kvartala 2019. je 70,2 mil.€ ili 1,1% BDP-a i niži je za 8,6 mil.€ u odnosu na deficit u istom periodu 2018.

3 SEKTORSKE POLITIKE

Uspostavljanje konkurentnog ekonomskog sistema koji će, na dugi rok, obezbijediti održiv ekonomski rast i razvoj, obezbjeđuje se kontinuiranim sprovođenjem strukturnih reformi i realizacijom odgovarajućih sektorskih politika. S tim u vezi, implementiraju su sistemska rješenja u pravcu unapređenja poslovnog ambijenta, finansijske i institucionalne podrške razvoju preduzetništva, odnosno sektora malih i srednjih preduzeća, unapređenja radnog zakonodavstva, penzijskog sistema, zdravstva, obrazovanja, te postizanja veće efikasnosti i produktivnosti državne uprave. S druge strane, poseban značaj imaju aktivnosti na unapređenju fizičke infrastrukture, kao i aktivnosti na valorizaciji značajnog prirodnog potencijala, posebno u sektorima energetike, poljoprivrede i turizma.

3.1 SEKTOR PREDUZEĆA

3.1.1 Privatizacija i javno - privatno partnerstvo

Privatizacioni procesi, u aktuelnim ekonomskim i finansijskim uslovima, treba da doprinesu povećanju konkurentnosti i efikasnosti funkcionisanja društava, podsticanju stranih ulaganja i preduzetništva, odnosno dinamiziranju privredne aktivnosti i konkurentnosti domaće ekonomije.

U skladu sa Odlukom o planu privatizacije za 2018, realizuju se aktivnosti na planu privatizacije putem prodaje 56,5% akcijskog kapitala Instituta za fizikalnu medicinu, rehabilitaciju i reumatologiju „Dr Simo Milošević“ A.D. Igalo (tender je raspisan 16.10.2018, a rok za dostavljanje ponuda bio je 14.01.2019.). Ponuđena cijena za akcije je 10,0 mil.€, a investicioni program iznosi 27.944.380 € (rekonstrukcija i modernizacija objekata, unapređenje usluga i dalji razvoj turističkih i medicinskih kadrova). Iako su tendersku dokumentaciju otkupila tri subjekta, ponudu je dostavio samo češko-crnogorski konzorcijum Philibert.a.s. i Vile Oliva d.o.o, sa kojim su započeti pregovori o zaključenju ugovora o prodaji.

Objavljeni su javni pozivi za domaće i međunarodne investitore, s finansijskom sposobnošću i iskustvom u razvoju i/ili upravljanju hotelsko-turističkim kompleksima, za podnošenje ponuda za dugoročni zakup na period od 30 godina zemljišta na lokaciji „Donja Arza“, opština Herceg Novi, zemljišta na lokaciji „Kabala for“, opština Herceg Novi, zemljišta i morskog dobra na lokalitetu Uvala Masline – „Utjeha“, rt Odrač, Bušat, opština Bar i lokaliteta „Mrkovi-Bijela Stijena“ Luštica, opština Herceg Novi, sa obavezom finansiranja, projektovanja, izgradnje i upravljanja hotelsko - turističkim kompleksom kategorija 4 ili 5 zvjezdice.

Planom privatizacije za 2019. obuhvaćene su nerealizovane aktivnosti iz prethodnih godina. S tim u vezi, nastavljeno je sprovođenje javnih tendera za privatizaciju sljedećih privrednih društava: HG „Budvanska rivijera“ AD Budva (prodaja akcija nakon restrukturiranja), „Castello Montenegro“ AD Pljevlja (prodaja akcija) i „Institut za crnu metalurgiju“ AD-Nikšić (prodaja akcija i/ili dokapitalizacija).

Modelom javno-privatnog partnerstva, odnosno davanjem u dugoročni zakup, nastavljen je započeti proces valorizacije turističkih lokaliteta ili privrednih društava: Ada Bojana, Ulcinj – turistička valorizacija lokaliteta kroz razvoj, izgradnju, finansiranje i upravljanje ekskluzivnim turističkim kompleksom i dugoročni zakup ostrva Ada; lokalitet koji se nalazi između Njivica i ušća Sutorine, Herceg Novi, turistički kompleks Ecolodge Lovćen, Nacionalni park Lovćen, Cetinje; Skijalište „Savin kuk“, Žabljak, kao i lokaliteti obuhvaćeni Prostornim planom posebne namjene „Bjelasica i Komovi“ – Cmiljača i Žarski u opštinama Mojkovac i Bijelo Polje.

Modelom berzanske prodaje ponudiće se dio akcija sljedećih društava: AD „Papir“ - Podgorica; AD „Agrotransport“ – Podgorica; HTP „Berane“ AD – Berane; AD „Dekor“ – Rožaje; AD „Metal produkt“ – Podgorica; AD „Montenegroturist“ – Budva; „Crnogoracoop“ AD – Danilovgrad i „Ibarmond“ AD-Rožaje.

Savjet za privatizaciju i kapitalne projekte, na sjednici održanoj 13. juna 2019. je dao saglasnost na Zahtjev Luke Bar AD – Bar za prodaju 100% udjela u d.o.o Hotel Sidro.⁷ Sredstva od prodaje Hotela Sidro iskoristiće se za sanaciju konstrukcije obale Volujica u dužini od 554 m i za izgradnju montažnog zatvorenog skladišta površine 6.000 m². Istovremeno, Savjet je prihvatio i Zahtjev Hotelske grupe Budvanska rivijera AD – Budva za davanje saglasnosti na Odluku o izmjeni Odluke o prodaji putem javne aukcije koja se tiče prodaje Hotela Piva u Plužinama. Komisija za aukciju je zadužena da, u skladu sa Uredbom o prodaji akcija i imovine putem javne aukcije, sprovede postupak prodaje dijela imovine Hotelske grupe Budvanska rivijera AD – Budva – hotela Piva u Plužinama.

Utvrđen je Predlog odluke o dopunama Odluke o planu privatizacije za 2019, kojom je predviđena prodaja preostalog dijela od 1,45% akcija države u Novom duvanskom kombinatu AD Podgorica, nakon što je sadašnji većinski vlasnik izrazio interesovanje za kupovinu i preostalog udjela države.

Doniće se Zakona o javno-privatnom partnerstvu (utvrđen Predlog zakona), kojim se kreira novi koncept zajedničkog ulaganja javnog i privatnog sektora. Zakonom se uvode novine u sistem pružanja javnih usluga i obavljanja javnih radova u smislu unapređenja stanja na tržištu za krajnje korisnike, kroz institut koncesija na javne radove i koncesija na javne usluge.

3.1.2 Biznis okruženje

3.1.2.1 Unapređenje poslovnog ambijenta

Poslovni ambijent, podsticajan za investiranje i razvoj preduzetništva, kreira se realizacijom odgovarajućih mjera i aktivnosti, a što, uz unapređenje administrativnih kapaciteta, rezultira podizanjem nivoa ekonomije i otvaranjem novih radnih mjesta, što je potvrđeno i izvještajima relevantnih međunarodnih institucija.

Posljednjim Izvještajem o lakoći poslovanja 2019 (Doing Business Report) Svjetske banke, Crna Gora je zauzela 50 poziciju. Pri tome, prepoznat je prostor za unapređenje u okviru pet indikatora, u oblastima u kojima nijesu ili su samo djelimično sprovedene reforme od značaja za rangiranje. S tim u vezi, donesen je Akcioni plan za unaprijeđenje pozicije CG na DB listi sa fokusom na indikatore za "započinjanje biznisa", "dobijanje građevinske dozvole", "dobijanje električne energije", "registrowanje nepokretnosti", "plaćanje poreza".

Kreditne rejting agencije 'Moody's' i 'Standard&Poors' su u posljednjim izvještajima potvrdile ocjenu rejtinga B1 odnosno B+/B za Crnu Goru, koji su dominantno opredijeljeni investicijama u oblasti turizma i energetike koje podstiču ekonomski rast, uz rastući potencijal u oblasti strukturnih reformi.

⁷ Na dan 31. marta 2019. godine stalna imovina Hotela Sidro iznosila je 1.172.118 €, potraživanja 56.377 €, kapital 575.929 €, akumulirani gubitak 5.944.443 €, dugoročne obaveze i rezervisanja 37.051 €, odložene poreske obaveze 103.904 €, i kratkoročne obaveze 543.859 €.

Tabela 5 Međunarodni indikatori

MEĐUNARODNI INDIKATORI	2018
Doing Business	50
Indeks percepcije korupcije - Transparency international	67
Ekonomске slobode - Heritage Foundation	68
Economic Freedom of the World - Fraser Institut	72
Indeks globalne konkurentnosti - WEF	71
Sloboda u svijetu - Freedom House	djelimično slobodna

Crna Gora je unaprijedila svoje pozicije u odnosu na prve izvještaje koji ocjenjuju ekonomske slobode u zemlji (izvještaj Frejzer instituta gdje se Crna Gora rangira od 2007, odnosno Heritidž fondacije od 2009. godine). Prema ovogodišnjem Indeksu globalne konkurentnosti koji publikuje Svjetski ekonomski forum, a kojim se sagledava konkurentnost ekonomija 140 država svijeta, Crna Gora je zauzela 71. mjesto i poboljšala rang za dva mjesta.

Međutim, prema ocjenama Heritidž fondacije, iz februara 2019, Crna Gora bilježi pad ekonomskih sloboda, zbog nazadovanja u tri indikatora „javna potrošnja“, „fiskalna stabilizacija“ i „monetarne slobode“. Ipak, napredak je ostvaren u 6 indikatora, uključujući poresko opterećenje, slobodu tržišta rada i slobodu biznisa. Crna Gora je obuhvaćena i Indeksom percepcije korupcije, koji objavljuje Transparency International, i sa ocjenom 46 zauzela je 64. poziciju od 180 zemalja svijeta, što ukazuje da su prepoznati napori države na planu suzbijanja korupcije.

Istovremeno, nova metodologija mjerenja tranzicionog napretka ka održivoj tržišnoj ekonomiji pripremljena od strane EBRD-a svrstava crnogorsku ekonomiju u zemlje sa srednjim tranzicionim jazom i ocjenom 5,4, na skali od 1-10.

Poreski sistem je i dalje stimulativan za razvoj biznisa i strana ulaganja. Fiskalna politika je, pored jačanja fiskalne stabilnosti, usmjerena i na stvaranje podsticajnog poreskog i investicionog ambijenta čime se, prije svega, omogućava otvaranje novih radnih mjesta. Imajući u vidu značaj konkurentnosti za crnogorsku ekonomiju, poreski sistem za strane investitore je isti kao i za domaće privredne subjekte. Uz adekvatne uslove za otpočinjanje novog biznisa, omogućavaju se sljedeće poreske olakšice: oslobađanje od plaćanja poreza na dohodak i dobit za nova preduzeća i nova zapošljavanja u sjevernim opštinama Crne Gore na period od osam godina, odnosno za lična primanja za novouposlena lica na period od četiri godine i oslobađanje od plaćanja poreza na dodatu vrijednost za investicije u strateški razvojne sektore: visoki turizam-hoteli sa pet i više zvjezdica; proizvodnja prehrambenih proizvoda, osim primarne poljoprivredne proizvodnje i kapitalne investicije u sektoru energetike.

U okviru aktivnosti na otklanjanju prepreka za jačanje poslovnog ambijenta, između ostalog, radi se na iznalaženju rješenja za dalje smanjenje poreskih opterećenja i, u tom okviru, opterećenja zarada (od 1. jula smanjiće se doprinosi na zarade na teret isplatioca-poslodavca za 2 p.p, sa 4,3% na 2,3%), kao i na smanjivanju troškova administrativnih postupaka i skraćivanju dužine njihovog trajanja. Troškovi poslovanja, posebno za mikro i mala preduzeća, će se smanjiti kroz primjenu nižih taksi, uz manji broja plaćanja i manji broj procedura (Zakon o administrativnim taksama). I troškovi za građane će biti niži. Na ovaj način, povećaće se raspoloživi dohodak za potrošnju ili štednju, što će pozitivno uticati na ekonomski rast.

Započeta je implementacija mjera na daljem unapređenju poslovnog ambijenta na lokalnom nivou, a sve u cilju smanjenja administrativnih opterećenja i barijera i na lokalnom nivou. U tom kontekstu doneseni su Zakon o administrativnim taksama i Zakon o lokalnim komunalnim taksama, kojim se značajan broj administrativnih taksi smanjuje ili ukida, a akcenat je na unificiranje komunalnih taksi na lokalnom nivou. Pored toga, otvara se i mogućnost elektronskog plaćanja administrativnih taksi, čija se puna primjena očekuje do kraja 2019.

3.1.2.2 Sektor malih i srednjih preduzeća

Sektor malih i srednjih preduzeća pokazuje dinamičan razvoj, imajući u vidu rast relevantnih indikatora kojima se mjeri kretanje i trendovi u ovoj oblasti. Broj mikro, malih i srednjih preduzeća (MMSP) u Crnoj Gori u 2018. iznosio je 29.534 (Poreska uprava-PU) i veći je za 10,4% u odnosu na 2017. Istovremeno, rast broja MMSP preduzeća praćen je i porastom broja zaposlenih. U ukupnoj zaposlenosti, mikro, mala i srednja preduzeća učestvuju sa 76% i u 2018. u njima je bilo zaposleno 138.839 radnika, odnosno 6,4% više nego u 2017.

Kontinuirani trend rasta broja mikro, malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori rezultat je i sve većih ulaganja u ovaj sektor. Implementacijom određenih programa finansijske podrške, sektor MMSP je u 2018. podržan sa 60% više sredstava u odnosu na 2017. (u 2017. podržano je 65 preduzeća, a u 2018. godini 102 preduzeća). U ovim preduzećima zaposleno je više od 1.000 radnika. Pri tome, posebna pažnja posvećuje se razvoju ženskog preduzetništva. Realizovano je 94,5% planiranih aktivnosti, a koje su imale za cilj stvaranje neophodnih uslova i osnova kako bi žene unaprijedile svoj položaj u društvu i iskazale svoje preduzetničke potencijale. Promovisani su i novi finansijski instrumenti kreditnih garancija i ulaganja u rizični kapital.

Realizovano je 92,4% aktivnosti planiranih Strategijom cjeloživotnog preduzetničkog učenja za 2018. godinu i za te namjene utrošeno 8,25 mil.€.

Ipak, u sektoru malih i srednjih preduzeća i dalje je prisutan problem pristupa finansijama. I pored unaprijeđenog obima podrške ovom sektoru, identifikovana je nedovoljna pristupačnost i raspoloživost finansijskih sredstava i kredita za određene kategorije početnika i MMSP. U kontekstu prevazilaženja ovog izazova, a kroz implementaciju i kreiranje politike razvoja preduzetništva, malih i srednjih preduzeća, u tekućoj godini realizovaće se Program za unapređenje konkurentnosti privrede sa 10 programskih linija. Privrednicima će se staviti na raspolaganje 1,63 mil.€ bespovratnih sredstava koja će se dodjeljivati kroz subvencije.

Za razvoj MMSP od posebnog značaja je olakšavanje pristupa unaprijeđenim šemama kredita i faktoring aranžmana, korišćenje grant šema za razvoj klastera, što se obezbjeđuje daljom implementacijom garantnog aranžmana COSME programa, čiji budžet za sedmogodišnje razdoblje 2014-2020. iznosi 2,3 mlrd.€. Osim toga, na osnovu Sporazuma koji je u 2018. godini potpisan sa Evropskim investicionim fondom (EIF), Erste banka će kroz garantnu šemu InnovFin⁸ u naredne dvije godine odobriti 30,0 mil.€, po povlaštenim uslovima, za razvojne i istraživačke projekte u crnogorskim MMSP.

Investiciono razvojni fond Crne Gore (IRF) je tokom 2018. godine odobrio 209,4 mil.€ za finansiranje 412 projekata. Plan realizacije dugoročnih i kratkoročnih kredita/factoringa za 2018. je iznosio 140,0 mil.€, tako da je ostvarena realizacija 50% veća od plana, dok je u odnosu na 2017. ostvaren rast od

⁸ Garantna šema InnovFin je dio šireg programa Evropske unije (EU) pod nazivom „InnovFin – finansiranje EU za inovatore“, inicijative koja je dio okvira Horizont2020 iz 2014. godine. Cilj na horizontu kreatora ekonomskih politika u Evropi bio je podizanje globalne konkurentnosti evropskih kompanija i davanje konkretnog impulsa za razvoj i rast zaposlenosti u zemljama EU. Koristi od ovog programa pristupačne su i državama koje nisu članice EU, već se nalaze na tkz. listi pridruženih članica programu Horizont2020. Na toj listi je i Crna Gora.

19%. Dodatno, tokom 2018, odobreno je 11,4 mil.€ plasmana za podršku preduzetništvu, a koja je namijenjena mladima, ženama u biznisu, početnicima u biznisu, individualnim proizvođačima, visokoškolicima, što je u odnosu na 2017. više za 14%. Očekuje se da, na ovaj način, bude otvoreno/sačuvano preko 7.200 radnih mjesta.

IRF je, u periodu od 01.01.2019. do 31.05.2019. godine, odobrio ukupno 143 dugoročnih i kratkoročnih plasmana, u vrijednosti od 76,6 mil.€. Planirani iznos plasmana za 2019. godinu je 180 mil.€, tako da je za 5 mjeseci realizacija iznosila 42,5% godisnjeg plana.

Svojom poslovnom politikom IRF posebno promovira privredne subjekte čije poslovanje doprinosi uravnoteženijem razvoju regiona. U 2018, od ukupno odobrenih plasmana 33% ili 68,0 mil.€ je bilo usmjereno za finansiranje projekata u sjevernom regionu i opštinama sa prosjekom razvijenosti ispod državnog, a što je za 4,8 mil.€ više nego u 2017. Odobeni plasmani za centralnu regiju (uključen i dio Podgorice) iznosili su 78,0 mil.€ (37% ukupnih plasmana), a za južnu regiju 63,0 mil.€ (30% ukupnih plasmana).

3.1.3 Mrežne industrije

3.1.3.1 Energetika

Crna Gora je, od 24. maja do 2. juna 2019. prvi put proizvela, iz obnovljivih izvora, dovoljno energije za zadovoljenje svih potreba. U ovom razdoblju, TE Pljevlja je bila van pogona, a proizvedeno je oko 82 mil.KWh energije i potrošeno oko 75 mil.KWh. Vjetroelektrane Krnovo i Možura su proizvele 12% potrošene energije.

Proizvodnja električne energije u 2018. bila je veća od proizvodnje u 2017. za 63,3%, zbog nepovoljnih hidroloških prilika tokom 2017. U periodu januar-april 2019. proizvodnja električne energije u odnosu na uporedni period je bila niža za 37,4%. Bilans proizvodnje električne energije prikazan je u narednoj tabeli.

Tabela 6 Proizvodnje električne energije, u MWh

Proizvodni kapaciteti	2017.	2018.	2018/ 2017. (%)	Januar-april 2019.				
				2019. plan	2019. ostv.	ostv./ plan (%)	2018. ostv.	2019/ 2018. (%)
1. HE "Perućica"	561.251	1.042.256	185,7	438.000	294.155	67,2	670.064	43,9
2. TE "Pljevlja"	1.265.042	1.443.763	114,1	408.000	446.408	109,4	418.343	106,7
3. distributivne HE	67.046	101.711	151,7	39.000	31.911	81,8	53.611	59,5
4. VE Krnovo	38.401	161.626	420,9	77.600	88.087	113,5	62.433	141,1
5. VE Možura	0	640	-	44.400	27.495	61,9	0	-
6. HE "Piva"	360.449	993.902	275,7	296.000	183.559	62,0	507.751	36,2
UKUPNO	2.292.189	3.743.258	163,3	1.303.000	1.071.615	82,2	1.712.202	62,6
1+2+3+4+5+6								

Izvor: CGES

U skladu sa novom Uredbom o naknadi za podsticanje proizvodnje električne energije iz obnovljivih izvora i visokoefikasne kogeneracije, od 01. juna ove godine, ukinuta je naknada za obnovljive izvore 1, koja je obračunavana svim domaćinstvima za potrošnju do 300 kWh. Ovaj dio sredstava/podsticaja finansiraće se iz Budžeta, iz sredstava prikupljenih od zagađivača.

U narednom periodu, neće se davati nove koncesije za male hidroelektrane (mHE), a preispitaće se sva dokumentacija u vezi sa postojećim ugovorima o koncesijama za izgradnju mHE. Prilikom razvoja OIE, državni resursi/ zemljište će se davati u zakup po tržišnim principima, bez odobravanja povlašćenih cijena električne energije⁹.

Realizuju se značajne aktivnosti na planu diversifikacije izvora, odnosno eksploatacije raznovrsnih primarnih energenata, čime se doprinosi poboljšanju uslova za stabilno snabdijevanje potrošača električnom energijom:

- Očekuje se da će, u toku 2019. godine, biti završeno/pušteno u pogon još 10 mHE, od kojih se jedna mHE nalazi u probnom radu, od marta ove godine. Do sada je završena izgradnja 13 mHE, koje obavljaju koncesionu djelatnost;
- U toku je tehnički prijem vjetroelektrane Možura koji treba da bude završen u roku od 90 dana od početka probnog rada¹⁰, kada se očekuje početak komercijalne proizvodnje struje;
- U cilju realizacije projekta izgradnje solarne elektrane na lokalitetu Briska Gora - Opština Ulcinj, sprovode se aktivnosti na osnivanju projektne kompanije koja će u narednom periodu preuzeti realizaciju ovog projekta¹¹;
- U završnoj fazi su aktivnosti na pripremi tenderske dokumentacije za davanje u zakup državnog zemljišta na lokalitetu Brajići za izgradnju vjetroelektrane;
- U toku je priprema tenderske dokumentacije za raspisivanje tendera za davanje u zakup državnog zemljišta za izgradnju solane elektrane na Veljem Brdu kod Podgorice;
- Radi se na stvaranju uslova za realizaciju projekta izgradnje vjetroparka Gvozd – Opština Nikšić;
- Radi se na iznalaženju ekološki prihvatljivog rješenja za HE Komarnica. Planirano je da se, u 2019. godini, izradi i usvoji detaljni prostorni plan višenamjenske akumulacije Komarnica, kao i da se završi izrada i revizija Idejnog projekta sa Studijom opravdanosti i Elaboratom o procjeni uticaja na životnu sredinu HE Komarnica;
- U cilju iznalaženja optimalnog rešenja za izgradnju HE Kruševo, počće aktivnosti na izradi odgovarajuće studije.

Idejni projekat za ekološku rekonstrukciju TE Pljevlja je urađen. Realizacijom ove investicije, potencijalno je moguće povećati instalisanu snagu, sa sadašnjih 225 MW na 300 MW. Procijenjena vrijednost ovoga projekta iznosi oko 45,0 mil.€, a sa revitalizacijom deponije Maljevac 65,0 mil.€. Uporedo sa ekološkom rekonstrukcijom TE, biće obezbijeden i izvor toplotne energije za toplifikaciju Pljevalja. Imajući u vidu činjenicu da će se realizacijom projekta ekološke rekonstrukcije prvog bloka TE Pljevlja ispuniti evropski standardi u pogledu poštovanja najstrožijih parametara zaštite životne sredine, kao i omogućiti nesmetan rad Termoelektrane, odnosno produžiti rad cjelokupnog kompleksa Termoelektrana – Rudnik uglja, koji ukupno generiše 1.200 zaposlenih, za 20 godina, cjelishodnost izgradnje drugog bloka TE Pljevlja zahtijeva ozbiljnu dodatnu analizu.

⁹ Prema podacima Crnogorskog operatora tržišta električne energije, na ime podsticaja za proizvodnju električne energije iz obnovljivih izvora, u prošloj godini je isplaćeno 13,27 mil.€ (9,20 mil.€ za VE Krnovo, a 4,07 mil.€ za 13 mHE), a u prva četiri mjeseca ove godine 5,45 mil.€ (4,31 mil.€ za VE Krnovo, a 1,14 mil.€ za 13 mHE).

¹⁰ Probni rad je počeo 30. aprila 2019.

¹¹ Snaga elektrane je 250 MW, a ukupna vrijednost oko 200,0 mil.€. Projekat će se realizovati u dvije faze. Realizacija prve faze, vrijedne oko 45,0 mil.€, počće nakon osnivanja projektne kompanije i stupanja na snagu odgovarajućeg ugovora o projektovanju, nabavci opreme i izgradnji objekta. Očekuje se da će radovi početi u narednoj godini. Planirani rok za završetak ove elektrane je kraj 2021.

Podmorski kabl između Crne Gore i Italije je u fazi testiranja i biće pušten u rad ove godine, u dijelu koji se odnosi na prvu fazu, odnosno prvu žilu kabla snage 500 MW¹².

Istraživanje nafte i gasa. Rezultati istraživanja na blokovima 30 i 26, koje je realizovala kompanija Energean, biće poznati krajem ove godine, dok se u periodu jul - septembar očekuju prvi rezultati istraživanja blokova četiri, pet, devet i deset, povjerene koncesionaru Eni-Novatek. Istraženi blokovi čine manje od 20% ukupnog crnogorskog podmorja. Nakon obrade i interpretacije prikupljenih podataka, odrediće se lokacije istražnih bušotina, a planirano je da početkom februara 2020. počne bušenje na dvije lokacije u crnogorskom podmorju.

Energetska efikasnost. „Programom energetske efikasnosti u javnim zgradama – faza II“, obuhvaćene su mjere energetske efikasnosti na odabranim obrazovnim i socijalnim ustanovama i administrativnim objektima, kao i prateće mjere: nabavka softvera za proračun energetske karakteristika zgrada, uspostavljanje sistema za monitoring potrošnje energije, sistema za energetske menadžment i sl. Za implementaciju programa energetske efikasnosti obezbijedena su sredstva od KfW banke u iznosu od 22,743 mil.€ (20,0 mil.€ je kredit, a 2,743 mil.€ su donacije), od čega se na ugovorene i izvedene radove na objektima iz druge faze odnosi 11,6 mil.€. U okviru ovog programa:

- radi se na stvaranju uslova za dobijanje energetske pasoša, odnosno sertifikata, koji će početi da se primjenjuju od sredine naredne godine i biće obavezni za sve nove zgrade, kao i postojeće koje se rekonstruišu, prodaju ili daju u zakup. Preduslovi za dobijanje energetske pasoša, odnosno primjenu sertifikovanja zgrada su izrada nacionalnog inventara zgrada i razvoj softvera za proračun energetske karakteristika zgrada. Aktivnosti se realizuju u skladu sa planiranom dinamikom i biće završene do kraja ove godine;
- radi se na razvoju centralnog informacionog sistema energetske efikasnosti koji ima za cilj uspostavljanje monitoringa potrošnje energije i vode u objektima javnog sektora. U toku je tenderski postupak za izbor konsultanta za realizaciju ovog posla (rok za predaju ponuda u okviru pretkvalifikacije istekao 7. juna 2019.);
- objavljen je javni poziv za pretkvalifikaciju za tender za izvođenje radova na primjeni mjera energetske efikasnosti u zgradi Predsjednika, zgradi Ministarstva finansija i Ministarstva vanjskih poslova u Podgorici, kao i zgradi ministarstava na Rimskom trgu u Podgorici. Rok za dostavljanje aplikacija je 03.07.2019.

Model razvoja energetike Crne Gore, kroz izmjene Energetske politike do 2030. godine, će se unaprijediti i uskladiti sa aktuelnim trendovima iz oblasti energetike u Evropskoj uniji. Isti će se bazirati na domaćim energetske potencijalima. Česte inovacije, kao i tehničko-tehnološki razvoj energetike zahtijevaju periodično sagledavanje ostvarenih rezultata i predlaganje novih modela za unapređenje sistema, odnosno prevazilaženje postojećih problema.

3.1.3.2 Saobraćaj

Donijeće se Strategija razvoja saobraćaja Crne Gore 2019-2035, s Akcionim planom 2019-2020, i time stvoriti uslovi za unapređenje ekonomske efikasnosti, sigurnosti, povezanosti i ekološke održivosti saobraćajnog sistema zemlje, kao i obezbijediti usaglašavanje sa nacionalnim i politikama EU. Budući razvoj sektora saobraćaja će se odvijati na način koji zadovoljava društveno-ekonomske potrebe Crne

¹² Projekat povezivanja elektroenergetskih Sistema Crne Gore i Italije je dio šireg projekta – Transbalkanski koridor koji će preko podmorskog kabla povezati Crnu Goru, Srbiju i Rumuniju sa Italijom, kako bi se obezbijedilo spajanje tržišta Balkana sa zapadnom Evropom. Zbog kompleksnosti, projekat se realizuje u fazama. Očekuje se da sve faze Projekta budu realizovane 2024, kada ističe rok za utočak bespovratnih sredstava iz Fonda za Zapadni Balkan – grant EU, a koja su namijenjena za realizaciju finalne faze projekta - povezivanje sa elektroenergetskim sistemom Srbije/Bosne i Hercegovine.

Gore, a koji je u saglasnosti sa TEN-T smjernicama i politikom EU, odnosno Agendom povezivanja (tzv. Berlinskim procesom za Zapadni Balkan).

Evropska komisija, kroz dostupne mehanizme, nastoji da poveća zrelost projekata za realizaciju i podstakne razvoj transportne mreže. U tom smislu, na Jedinstvenoj listi prioriternih infrastrukturnih projekata, koju je usvojila Vlada Crne Gore, dva ključna projekta su Jadransko-jonski autoput duž crnogorskog primorja, koji predstavlja dio proširenja Mediteranskog koridora na prostor Zapadnog Balkana i autoput Bar-Boljare, koji predstavlja dio proširenja koridora Bliski Istok-Istočni Mediteran na prostor Zapadnog Balkana.

Kada je riječ o Jadransko-jonskom autoputu (Brza saobraćajnica duž crnogorskog primorja), prioritet se daje izgradnji obilaznice oko Budve. Od strane Investicionog okvira za Zapadni Balkan dobijena su bespovratna sredstva u iznosu od 4,0 mil.€ za pripremu idejnog projekta za ukupnu obilaznicu Budva (oko 30 km), i glavnog projekta i tenderske dokumentacije za prioritetnu komponentu obilaznice Budva u dužini od oko 13 km, te ostale prateće tehničke dokumentacije za radove na izgradnji ove prioritetne komponente obilaznice Budva, kao dijela Jadransko-jonskog koridora u Crnoj Gori.

Nastavljaju se aktivnosti na izgradnji prioritetne dionice Smokovac – Uvač- Mateševo autoputa Bar-Boljare. Vlada Crne Gore je sa izvođačem radova (kompanija China Road and Bridge Corporation - CRBC) zaključila tri priloga ugovora za izvođenje naknadnih radova na prioritetnoj dionici. Definisan je i novi rok za završetak radova – 30. septembar 2020. U tom periodu će se izgraditi svi objekti neophodni za punu funkcionalnost ove dionice. Potpisani su: prilog ugovora u vezi sa izgradnjom prve faze petlje Smokovac, vrijedan oko 30,5 mil.€; prilog ugovora u vezi sa izgradnjom sistema za vodosnabdijevanje, vrijedan oko 14,2 mil.€; prilog ugovora u vezi sa trajnim napajanjem električnom energijom, odnosno postavljanjem kablovske kanalizacije na otvorenoj trasi i mostu Moračica, vrijedan 4,8 mil.€. Ovi iznosi smatraju se dijelom okvirne sume definisane Ugovorom, koja iznosi 10% ugovorene cijene iz osnovnog Ugovora o projektovanju i izgradnji, a namijenjena je za finansiranje naknadnih i nepredvidivih radova.

Zakonom o budžetu Crne Gore za 2019. godinu, planirano je da se sredstva za finansiranje prioritetne dionice obezbjeđuju do visine neophodne za implementaciju projekta. Od ugovorene vrijednosti za glavne radove (809.577.356,14 €), do sada je plaćeno 407.063.225,00 mil.€ i 161.915.471,22 € na ime avansa (ukupno - 568.978.696,22 mil.€).

Radi se na stvaranju preduslova za nastavak gradnje ovoga autoputa. U toku je izrada idejnih projekata sa pripadajućim elaboratima procjene uticaja na životnu sredinu i društvo za dionice Mateševo-Andrijevića i Smokovac-Tološi-Farmacija, za šta su, od strane Investicionog okvira za Zapadni Balkan, 2017. obezbijedena bespovratna sredstva u ukupnom iznosu od 5.490.000 €. Takođe, od strane ovoga fonda obezbijedena su i bespovratna sredstva od 1.300.000 € za pripremu nove sveobuhvatne Studije opravdanosti za čitav autoput Bar-Boljare, uključujući cost-benefit analizu. Namjera je da se ostale dionice autoputa Bar-Boljare, kao i dionice Jadransko-jonskog autoputa duž crnogorskog primorja realizuju po nekom od modela privatno-javnog partnerstva. U tom smislu, javno su pozvani svi zainteresovani subjekti da ispolje svoje interesovanje i predlože uslove i modele za realizaciju ostalih dionica autoputa Bar-Boljare, na principima privatno-javnog partnerstva, na bazi najbolje međunarodne prakse i uz poštovanje principa jednakog tretmana, slobodne konkurencije i nediskriminacije.

Planom redovnog i investicionog održavanja, rekonstrukcije i izgradnje državnih puteva za 2019. predviđeni su najprioritetniji radovi u cilju poboljšanja uslova, kao i bezbjednosti saobraćaja. Budžetom Crne Gore za 2019. planirano je da se za ove namjene utroši 45.087.263,25 €, od čega se na sredstva iz kapitalnog budžeta odnosi 37.610.000 €.

Donijet je Program izgradnje, održavanja, rekonstrukcije i modernizacije željezničke infrastrukture za 2019. Polazeći od činjenice da je željeznička infrastruktura dobro u opštoj upotrebi u državnoj svojini, a upravljanje infrastrukturom je djelatnost od javnog interesa, u tekućoj godini za ovu namjenu predviđeno je ukupno 22.546.644,28 €. Donijeta je i Odluka o dodjeli Ugovora o obaveznoj pružanju usluga

prevoza putnika od javnog interesa, kojom se pružanje usluga prevoza putnika od javnog interesa dodjeljuje „Željezničkom prevozu Crne Gore“. Odlukom je utvrđeno da se Ugovor dodjeljuje na period od godinu dana, dok naknada za pokrivanje dijela troškova nastalih u vezi sa pružanjem usluge iznosi 4.030.000 €.

U cilju stvaranja uslova za dalji razvoj **Aerodroma Crne Gore**, realizuju se aktivnosti vezane za njihovo davanje u zakup. Dodjelom koncesija, unaprijediće se tehnički, prostorni i bezbjednosni kapaciteti na aerodromima, i time stvoriti uslovi za podizanje nivoa usluga. Ovo, tim prije, ako se imaju u vidu potrebe razvoja turističke privrede.

U toku su aktivnosti na stvaranju uslova, odnosno iznalaženju modela za nesmetano funkcionisanje **Montenegro Airlines-a (MA)**, kompanije koja je opterećena dugovima iz ranijeg perioda. Ovo preduzeće je od izuzetnog značaja za građane i privredu, posebno turističku. MA je u prošloj godini prevezao oko 645 hiljada putnika, a u periodu januar-april ove godine 130 hiljada putnika, uz ostvarena 1.824 leta (7.500 putnika više, odnosno 112 letova). Porast broja putnika na povećanom obimu saobraćaja, prati i porast prosječne popunjenosti putničke kabine, koja je, u posmatranom periodu ove godine, iznosila 61%, što je za tri odsto više u odnosu na 2018. U skladu sa usvojenim biznis planom za ovu godinu, Montenegro Airlines (MA) je, za potrebe ljetnje sezone, iznajmio avion Boeing 737 Classic¹³, većeg kapaciteta u odnosu na postojeće, tako da će do 15. oktobra u floti nacionalnog avio-prevoznika biti ukupno šest vazduhoplova. Cilj MA je da ove godine preveze više od 660 hiljada putnika a, u toku ove sezone, saobraćaće ka 30-ak destinacija u redovnom i čarter saobraćaju.

Intenzivno se radi na iznalaženju modela za racionalizaciju poslovanja **brodarskih kompanija** – "Crnogorska plovdba" AD Kotor i "Barska plovdba" AD Bar. S tim u vezi, analizira se i mogućnost objedinjavanja flote od četiri broda¹⁴, čime bi se pokušali obezbijediti uslovi za njihovu bolju eksploataciju na tržištu. Jedno od potencijalnih rješenja jeste da brodovi pripadnu "Crnogorskoj plovdbi" AD Kotor, jer je 100% u vlasništvu države, a "Barska plovdba" AD Bar bi, po ovom modelu, uz nabavku jednog RO-RO putničkog broda, trebalo da obnovi liniju na relaciji Bar-Bari-Bar.¹⁵

Postoje realne pretpostavke za bolje korišćenje kapaciteta "Luke Bar" AD, uz neophodne investicije u održavanje operativne obale i lučke suprastrukture, za koje već postoje planovi. Ove investicije su sastavni dio zaključenog Aneksa IV Ugovora o korišćenju morskog dobra, kojim je "Luka Bar" AD preuzela obavezu da zaključno sa 2037. godinom investira 61,1 mil.€. Na osnovu planirane dinamike realizacije aktivnosti, očekuje se da će, već u prve dvije godine, doći do razvoja kapaciteta Luke, što uključuje i proizvodne programe u lučkoj slobodnoj zoni. I postojeće stanje drumskih i željezničkih veza Luke sa zaleđem omogućava, do određenog stepena, veću iskorišćenost postojećih lučkih kapaciteta. Realizuju se aktivnosti, u koordinaciji sa operatorima za željeznički teretni saobraćaj u Crnoj Gori (Montecargo) i Srbiji (Srbijacargo), koje imaju za cilj pokretanje novih tokova robe prema Luci.

3.1.3.3 Informaciono-komunikacione tehnologije

Ciljevi definisani Strategijom razvoja informacionog društva do 2020. realizuju se u skladu sa planiranom dinamikom i na taj način se značajno smanjuje zaostatak u odnosu na zemlje EU i standarde definisane Digitalnom Agendom 2020 i Strategijom za jedinstveno digitalno tržište. Jedan od osnovnih ciljeva je unaprijeđenje uslova za dalji nesmetan razvoj elektronskih komunikacionih mreža i ICT usluga za građane i privredu. U tom pravcu neophodno je omogućiti što veću dostupnost širokopojasnog pristupa

¹³ Ugovor o iznajmljivanju aviona na bazi tzv. "wet lease" ili ACMI aranžmana, koji pored aviona uključuje posadu, tehničko održavanje i osiguranje vazduhoplova, potpisan je sa rumunskom avio-kompanijom Blue Air.

¹⁴ Po dva broda su u vlasništvu ovih kompanija.

¹⁵ Liniju Bar – Bari – Bar održava brodar Jadro linija. Intencija je bila da održavanje ove linije uspije, i uz manji profit za "Barsku plovdbu" AD Bar, koja sada radi, praktično, samo agencijske poslove za Jadro liniju "Barska plovdba" AD konstantno prati tržište polovnih brodova, sa ciljem pronalaženja onog koji bi svojim tehničkim karakteristikama i kapacitetima odgovarao potrebama linije Bar – Bari – Bar.

internetu, pri čemu je posebna pažnja posvećena poboljšanju pokrivenosti ruralnih područja, s obzirom na potrebu ravnomjernog razvoja Crne Gore.

Elektronske komunikacione mreže i infrastruktura u Crnoj Gori omogućavaju primjenu najsavremenijih tehnologija za pružanje usluga. Preko takvih mreža i infrastrukture korisnicima u Crnoj Gori su ponuđene sve elektronske komunikacione usluge koje su prisutne i na globalnom tržištu elektronskih komunikacija. Broj korisnika elektronskih komunikacionih usluga u Crnoj Gori u svim segmentima tržišta je u stalnom porastu. Krajem aprila 2019, broj korisnika mobilne telefonije u Crnoj Gori iznosio je 1.078.383, što odgovara penetraciji od 173,9% i, u odnosu na isti period prošle godine, broj korisnika je veći za 5,1%. Istovremeno, ukupan broj priključaka fiksne telefonije je povećan za 12,1% i iznosio je 177.388, a ukupan broj širokopojsnih priključaka, nezavisno od tehnologije koja se koristi za pristup, iznosio je 161.001 i veći je za 11,7%.

Kontinuirano se unaprjeđuju uslovi za ubrzani razvoj mreža nove generacije (NGN) sa otvorenim pristupom internetu i brzinama većim od 30Mbps. Planirana vrijednost zastupljenosti širokopojsnih priključaka velikih brzina (30Mbps) u ukupnom broju priključaka za 2018. godinu je bila 30%, a ostvarena vrijednost iznosi 52%. Takođe, tehničke mogućnosti za priključenje na NGN mreže ima oko 70% crnogorskih domaćinstava, dok je strateški cilj bio postavljen na nivo od 60%.

U završnoj fazi je implementacija sistema za mapiranje elektronske komunikacione infrastrukture (telekomunikacione kablovske kanalizacije, antenskih stubova i objekata za smještaj elektronske komunikacione opreme) kojem se pristupa putem web portala. Uspostavljena je elektronska baza podataka o instaliranoj infrastrukturi, kapacitetima te infrastrukture, teritorijalnoj rasprostranjenosti i stepenu iskorišćenosti iste. Očekuje se da do kraja ove godine operatori dostave podatke o kompletnoj postojećoj infrastrukturi. Ova baza podataka će služiti kao osnov za pospješivanje zajedničkog korišćenja infrastrukture i izradu Nacionalnog plana razvoja mreža za širokopojsni pristup internetu.

U toku je i priprema Zakona o mjerama za smanjenje troškova postavljanja elektronskih komunikacionih mreža velikih brzina, čije je usvajanje planirano za IV kvartal 2019. U skladu sa Direktivom 2014/61/EU, Zakon ima za cilj smanjenje troškova, olakšavanje i podsticanje izgradnje elektronskih komunikacionih mreža velike brzine za potencijalne investitore, kako bi se ubrzalo dostizanje ciljeva iz Digitalne Agende za Evropu do 2020.

Projekat razvoja broadband mreža na nacionalnom nivou realizovaće se u dvije faze. Prva faza obuhvata izradu Nacionalnog plana razvoja mreža za širokopojsni pristup internetu, sa urađenom cost-benefit analizom, analizom isplativosti ulaganja i predlogom mogućih modela finansiranja kroz javno-privatno partnerstvo ili na neki drugi način. Druga faza obuhvata izgradnju infrastrukture i mreža za širokopojsni pristup internetu u do sada nepokrivenim oblastima, sa fokusom na ruralne oblasti, uključujući školske, zdravstvene i ostale institucije od opšteg interesa. U I kvartalu 2019. godine, predata je aplikacija za dobijanje granta od strane Investicionog okvira Zapadnog Balkana za tehničku asistenciju pri izradi Nacionalnog plana razvoja širokopojsnih mreža nove generacije.

Ministarstvo ekonomije učestvuje u realizaciji aktivnosti iz komponente „Digitalne integracije“, u okviru Višegodišnjeg akcionog plana za regionalni ekonomski prostor za šest zemalja Zapadnog Balkana (eng. MAP REA) sa posebnom ulogom u segmentu „Mreže i usluge u digitalnom okruženju, povezivanje i pristup“, kao i u segmentu „Digitalna ekonomija i društvo“. MAP predviđa realizaciju aktivnosti na svim nivoima u periodu između 2017. i 2020. godine (sa nekim aktivnostima koje se protežu do 2023. godine). U okviru MAP procesa, značajno postignuće je potpisivanje novog Sporazuma o sniženju cijena usluge rominga u javnim mobilnim komunikacionim mrežama na Zapadnom Balkanu. U skladu sa sporazumom, građani regiona će od 1. jula 2019. plaćati značajno niže cijene rominga u svim zemljama Zapadnog Balkana, a od 1. jula 2021. neće plaćati nikakve dodatne naknade za korišćenje usluga rominga u odnosu na cijene koje plaćaju kada te usluge koriste u matičnoj državi.

3.2 Tržište rada i socijalna zaštita

3.2.1 Tržište rada

Efikasno funkcionisanje tržišta rada je jedan od prioriteta postavljenih Nacionalnom strategijom zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa 2016-2020. Pri tome, unapređenje regulative koja tretira tržište rada je neohodan uslov koji treba da doprinese stvaranju uslova za otvaranje novih radnih mjesta, veću fleksibilnost, mobilnost na tržištu rada, zaštitu i sigurnost zaposlenih. U tom smislu, intenzivno se radilo na pripremi zakonskih propisa iz oblasti tržišta rada. Predlog zakona o radu je, u decembru 2018. godine, upućen Evropskoj komisiji na mišljenje, radi usaglašavanja sa 14 direktiva EU. Takođe, utvrđen je Predlog zakona o posredovanju pri zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti, a donešeni su Zakon o socijalnom savjetu i Zakon o reprezentativnosti sindikata. U pripremi su i zakoni o Fondu rada, mirnom rješavanju radnih sporova, zaštiti građana na radu u inostranstvo, kao i zakon o volonterizmu.

Navedene aktivnosti, uz realizaciju drugih mjera i aktivnosti utvrđenih strateškim i zakonodavnim okvirom, doprinijele su rastu zaposlenosti i smanjenju nezaposlenosti.

Tržište rada u 2018. godini bilježi pozitivne trendove, koji se nastavljaju i u 2019. S tim u vezi, stopa aktivnosti je, prema podacima iz Ankete o radnoj snazi u prvom kvartalu 2019. iznosila 55,2% i veća je za 1,5 p.p. nego u istom kvartalu prethodne godine. Istovremeno, stopa zaposlenosti je povećana na 46,9%, sa 45,0, dok je stopa nezaposlenosti pala na 15,0% sa 16,1%, koliko je iznosila u prvom kvartalu 2018. Broj neaktivnog stanovništva je smanjen, pa je stopa neaktivnog stanovništva iznosila 44,8% ili 1,5 p.p. niže na godišnjem nivou.

Međutim, i pored rasta stopa aktivnosti i zaposlenosti, povećanje aktivnosti i zaposlenosti žena i dalje ostaje izazov. Naime, postoji veliki jaz u pogledu stopa aktivnosti (48,3%: 62,4%) i zaposlenosti žena (40,3%: 53,9%) u odnosu na muškarce, pri čemu je i stopa nezaposlenosti žena viša u odnosu na muškarce (16,7%: 13,6%).

Kada su u pitanju mladi, odnosno populacija starosti 15-24 godine, podaci za 2019. ukazuju na sličan trend kao u slučaju opšte populacije (15+), odnosno bilježi se rast stope aktivnosti na 31,7%, stope zaposlenosti na 22,7%, te pad stope nezaposlenosti na 28,4% (u prvom kvartalu 2018. 28,2%, 19,1% i 32,2%).

Prema administrativnim podacima MONSTAT-a, registrovana zaposlenost u 2019. je u kontinuitetu rasla od januara do aprila, kada je broj zaposlenih iznosio 200.595 i bio je veći za 9,0% u odnosu na april 2018. Posmatrajući prva 4 mjeseca 2019, broj zaposlenih je veći za 9,1% na godišnjem nivou, i prosječno je iznosio 197.033.

Prema podacima Zavoda za zapošljavanje Crne Gore, broj registrovanih nezaposlenih na dan 17.06.2019. iznosio je 36.095 i manji je za 15,7% u odnosu na isti dan 2018. Stopa nezaposlenosti iznosila je 15,6%, što je 2,9 p.p. niže u odnosu na isti dan prethodne godine.

Socijalni partneri u Crnoj Gori su krajem maja tekuće godine podržali predlog Vlade Crne Gore za povećanjem minimalne cijene rada sa 193€ na 222€, pri čemu će navedeno povećanje od 15% stupiti na snagu 1. jula 2019. Takođe, Vlada Crne Gore je na sjednici 13.06.2019. usvojila Predlog zakona o izmjeni Zakona o doprinosima za obavezno socijalno osiguranje, kojim se utvrđuje smanjenje obaveze izdvajanja doprinosa za zdravstveno osiguranje na teret poslodavca sa 4,3% na 2,3%. Ovaj Zakon će početi sa primjenom zajedno sa povećanjem minimalne zarade, 1. jula 2019.

I pored evidentnih rezultata postignutih u proteklom periodu i dalje postoji značajan prostor i potreba za unapređenjem stanja na tržištu rada.

3.2.2 Obrazovanje i istraživanje

U skladu sa strateškim opredjeljenjima u oblasti obrazovanja i novim zakonskim rješenjima, u kontinuitetu se sprovode aktivnosti na usklađivanju obrazovanja sa potrebama tržišta rada i stvaranju kvalitetnog i konkurentnog kadra, s ciljem smanjenja nezaposlenosti u Crnoj Gori.

Povećan je obuhvat djece u predškolskim ustanovama. U školskoj 2018/2019, upisano je 21.662 djece, uzrasta 0 do 6 godina. Obuhvat djece predškolskim vaspitanjem obrazovanjem uzrasta od tri godine do polaska u školu iznosi 70%, što je za 4,5 p.p. više u odnosu na prethodnu godinu. U cilju povećanja kapaciteta predškolskih ustanova, aktivnosti će biti usmjerene na izgradnju objekata u Podgorici (u Blok VI) i opštinama Bar, Pljevlja i Ulcinj iz kreditnih sredstava Banke za razvoj Savjeta Evrope. Ujedno, iz sredstava KfW fonda, izvršiće se potpuna rekonstrukcija vaspitne jedinice u Herceg Novom, dok iz sredstava koja su predviđena kapitalnim budžetom biće izgrađen vrtić u Rožajama.

Nalazi Izvještaja o rezultatima studije PISA¹⁶ 2015. pokazuju da je u periodu od 2006. godine, kada je Crna Gora prvi put učestvovala u PISA testiranjima, došlo je do značajnog napretka i u pogledu kvaliteta, i u pogledu pravednosti obrazovanja – postignuća u domenu matematike i čitanja značajno su povećana, smanjeno je rano napuštanje školovanja, što je dovelo do povećanja obuhvata djece, a razlike u postignućima dječaka i djevojčica su smanjene. Ocijenjeno je da su reforme koje su realizovane u prethodnom periodu bile su u skladu s razvojnim promjenama u evropskom obrazovnom prostoru, koncipirane na savremen način i usklađene sa svim postojećim nalazima iz oblasti obrazovnih nauka, te da imaju pozitivne efekte na kvalitet obrazovnih ishoda. Ipak, uprkos značajnom napretku, prosječna postignuća učenika iz Crne Gore moraju biti povećana. Stoga je potrebno da se reformske mjere nastave, a čak i da se pojačaju. Sproveden je sedmi ciklus PISA istraživanja (glavno testiranje održano je u martu 2018. godine). Glavna oblast bila je čitalačka pismenost. Rezultati ovoga PISA testiranja biće objavljeni 3. decembra 2019. godine.

U skladu sa novom metodologijom, nastavljenao je osavremenjavanje obrazovnih programa **stručnog obrazovanja**. Obrazovni programi se, pored ostalog, osavremenjuju na način da se u dijelu struke povezuju teorijska i praktična nastava. Programi su bazirani na standardima zanimanja i kvalifikacija, sa definisanim ishodima učenja i modulima koji omogućavaju postupnost u sticanju kvalifikacije. S tim u vezi, za školsku 2018/2019. urađeno je 16 obrazovnih programa u trogodišnjem i četvorogodišnjem trajanju koji sadrže module i koji su bazirani na ishodima učenja. Ovi obrazovni programi urađeni su na osnovu 48 standarda zanimanja i 16 standarda kvalifikacija nivoa obrazovanja koji su pripremani uz aktivno učešće poslodavaca i njihovih udruženja. U školskoj 2019/2020. učenici iz svih opština u Crnoj Gori će biti u mogućnosti da praktična znanja stiču kod oko 250 poslodavaca, po 20 obrazovnih programa. Sprovešće se i evaluacija dualnog obrazovanja.

Nastaviće se sa dodjelom stipendija za deficitarne kvalifikacije. U školskoj 2018/2019. iz Budžeta je za stipendije učenicima izdvojeno 292.000 €, a za naknade učenicima u dualnom obrazovanju 262.000 €. U školskoj 2019/2020. godini, biće dodijeljeno ukupno 719 stipendija i to: 300 stipendija za učenike prvog razreda stručne škole, 300 stipendija za učenike drugog razreda koji su u školskoj 2018/2019. godini dobili stipendije za deficitarne kvalifikacije, 119 stipendija za učenike trećeg razreda koji su u školskoj 2017/2018. godini dobili stipendije za deficitarne kvalifikacije. Deficitarne kvalifikacije koje se stipendiraju, razlikuju se po opštinama i zavise od tražnje. Dio stipendija obezbijedila je Privredna komora Crne Gore.

Osavremenjavanju nastave, kroz nabavku adekvatne opreme, poklanja se posebna pažnja. U toku školske 2019/2020. oko 7,0 mil.€ biće opredijeljeno za kupovinu nove informatičke opreme, nove opreme za srednje stručne škole, kao i za nabavku školskog namještaja. Za informatičku opremu

¹⁶ PISA je skraćenica za "programme international student assessment".

izdvojiće se oko 3,0 mil.€, i to za nabavku oko četiri hiljade novih računara (mikrobit računari) koji će biti distribuirani svim školama u Crnoj Gori, kao i nekoliko stotina multifunkcionalnih i mrežnih uređaja.

U toku su postupci akreditacije i reakreditacije na ustanovama **visokog obrazovanja**, u skladu sa novim zakonskim rješenjima i modelom studija 3+2+3, koji podrazumijeva i obaveznu praktičnu nastavu od minimum 25%. U 2019. godini, očekuje se 48 akreditacija i 6 reakreditacija.

Analize sprovedene u saradnji sa Poreskom upravom pokazale su da oko 50% korisnika **Programa stručnog osposobljavanja lica sa stečenim visokim obrazovanjem** nastavi radni angažman, od čega oko 60% u privatnom sektoru. Svake godine je veće interesovanje poslodavaca za učešće u ovom programu. Program daje kvalitetne inpute ustanovama visokog obrazovanja za kreiranje upisne politike.

U cilju dobijanja informacije sa tržišta rada o potrebama poslodavaca, kao i boljeg razumijevanja nivoa usaglašenosti visokoobrazovnih programa sa potrebama tržišta rada, u okviru projekta „Visoko obrazovanje i istraživanje za inovacije i konkurentnost - INVO“ sprovedena su dva istraživanja o percepciji poslodavaca o relevantnosti visokog obrazovanja u Crnoj Gori u 2013. i 2019. godini. Rezultati istraživanja iz tekuće godine su pokazali da postoje osjetne i pozitivne promjene kvaliteta visokog obrazovanja. Većina poslodavaca je mišljenja da su visokoškolci dovoljno osposobljeni za posao za koji su se školovali i spremni da odmah daju odgovore na zahtjeve posla. S druge strane, posebno je naglašen značaj prakse, odnosno praktične nastave kao obaveznog dijela studijskih programa, kako za profesionalni razvoj, tako i za lakše pronalaženje zaposlenja.

Crna Gora se priključila inicijativi EU kojom se potencira novi model ekonomskog razvoja zasnovan na ciljanoj podršci naučno-istraživačkim i inovativnim aktivnostima. Donešena je Strategija pametne specijalizacije Crne Gore 2019-2024, a koja je jedan od uslova korišćenja EU fondova, kao i striktan preduslov korišćenja strukturnih fondova, kada našoj zemlji budu dostupni. Strategijom su utvrđeni prioriteti razvoja, čiji je cilj izgradnja konkurentne prednosti, kroz povezivanje sopstvenih snaga u istraživanju i inovacijama s potrebama privrede, odgovarajući na koherentan način na rastuće mogućnosti i razvoj tržišta. Pametna specijalizacija kao ključni element ekonomske politike razvoja povećava konkurentnost ekonomije, koncentrišući i povezujući istraživačko-inovacione resurse s određenim brojem determinisanih prioritetnih privrednih oblasti (održiva poljoprivreda i lanac vrijednosti hrane, održivi i zdravstveni turizam, energija i održiva životna sredina, sa tehnološkom podrškom informaciono-komunikacionih tehnologija).

U cilju povećanja doprinosa nauke i istraživanja ukupnom društveno - ekonomskom razvoju, između ostalog, radi se na:

- *Jačanju ljudskih resursa i istraživačkih kapaciteta*, kroz podršku svršenih doktora nauke i doktoranada i finansiranje naučno-istraživačkih (NI) projekata. Realizovaće se Program podrške angažovanju svršenih doktora nauka i doktoranada putem „Kolaborativne grant šeme za inovativne projektne ideje“ u okviru IPA II Finansijske perspektive 2014-2020 (Program EU i Crne Gore za zapošljavanje, obrazovanje i socijalnu zaštitu). Odobreno je 19 stipendija za doktorska istraživanja na univerzitetima u Crnoj Gori u 2018/ 2019. godini (prvi javni poziv). Cilj je da se za tri godine formira kritična masa od oko 50 mladih istraživača, koji će se baviti istraživanjima na puno radno vrijeme. Dodijeljeno je 15 grantova za sufinansiranje NI projekata (ukupna sredstva za realizaciju ovih projekata iznose 1,2 mil.€), kao i 9 grantova, u skladu sa Programom za dodjelu grantova za inovativne projekte (2018-2020). U okviru projekta „Visoko obrazovanje i istraživanje za inovacije i konkurentnost – INVO“, koji se finansira iz kredita Svjetske banke, finansira se uspostavljanje prvog centra izvrsnosti – Institut „Centar izvrsnosti u istraživanju i inovacijama“ (u 2018. godini obezbijeđen je iznos od 297.035 €).
- *Unapređenju međunarodne saradnje i umrežavanja*, kroz unapređenje učešća u međunarodnim i EU programima i kolaboracijama u okviru renomiranih NI ustanova i podršku

uspostavljanju Međunarodnog instituta za održive tehnologije na prostoru Jugoistočne Evrope. Povraćaj sredstava uložених u članstvo u različitim međunarodnim programima (H2020, COST, EUREKA), kroz odobrene projekte, tokom 2018. bilo je višestruko premašeno u svim programima. U programu H2020 povučena su sredstva timova iz Crne Gore u iznosu oko 502.000 €. Kada je riječ o broju aktivnih projekata u EU okvirnom programu za istraživanje i inovacije H2020 u kojima su crnogorske institucije korisnici/partneri ili treće strane, u 2018. godini je bilo njih 19. Dodatno, po osnovu učešća u H2020, EK je odobrila sredstva specijalne podrške za projekat SEEIIST, u iznosu od 1,0 mil. €, dok će podršku pomenutom regionalnom projektu, u dijelu razvoja ljudskih resursa-jačanja kapaciteta pružiti i Međunarodna agencija za atomsku energiju, kroz regionalni projekat vrijedan 0.5 mil.€. U ciklusu 2018-2019, IAEA je odobrila Crnoj Gori dva nacionalna projekta za koja su odobrena sredstva u iznosu od 609,090 €, dok je dodatno učešće Crne Gore 206.000 €. Po osnovu Konkursa za sufinansiranje naučnoistraživačke i inovativne djelatnosti, u 2018. odobreno je 6 prijava za podršku za učešće u H2020 i 18 prijava za podršku mobilnosti u okviru međunarodnih kolaboracija. U toku 2018, crnogorski timovi učestvovali su u ukupno 65 COST akcija, od čega je 27 akcija započeto u ovoj godini.

Kada je riječ o realizovanju aktivnosti Podrška uspostavljanju Međunarodnog instituta za održive tehnologije na prostoru Jugoistočne Evrope, Evropska komisija – Generalni direktorat za istraživanja i inovacije obezbijedila je prva sredstava za SEEIIST projekat u iznosu od 1,0 mil. €, kao podršku otpočinjanju sljedeće faze projekta, tzv. Faze izrade detaljnog plana projekta (Pripremne faze). Ova faza podrazumijeva i izradu Biznis plana i uslova za lokaciju. Formirana je Projektna grupa koja će biti zadužena za realizaciju Faze plana projekta, dok su CERN (za projekat akceleratora) i GSI iz Darmštata (za biomedicinska istraživanja) pružili podršku i biće domaćini posebnih radnih grupa u okviru Projektne grupe.

- *Jačanju sinergije između nauke i ekonomije*, kroz uspostavljanje Naučnotehnološkog parka¹⁷ i finansijsku podršku istraživanju i inovacijama. Osnivači Naučno-tehnološkog parka Crne Gore su Vlada i Univerzitet Crne Gore, u odnosu 57:43%. Implementiraju se četiri projekta sa učešćem preduzeća u okviru EUREKA programa, u vrijednosti 45.000€ i to u oblastima hrana i zdravlje, novi materijali, proizvodi i usluge (FASTER – Elektrotehnički fakultet, UCG; PROCHA-SMA – Pomorski fakultet Kotor, UCG; PROBEV – Fakultet za prehrambenu tehnologiju, bezbjednost hrane i ekologiju, UDG). Na kraju 2018. godine, još dvije projektne prijave su pozitivno ocijenje i predložene za sufinansiranje. U okviru Konkursa NIID 2018, tačka 10 – Stimulisanje zaštite i razvoja pronalazaka, podržane su tri prijave u ukupnom iznosu od 10.555,56 €.

3.2.3 Penzijski i zdravstveni sistem

Prosječna penzija, u decembru 2018. iznosila je 283,80 €, a broj korisnika prava iz penzijskog i invalidskog osiguranja 130.240. Za izmirivanje penzija i ostalih prava iz penzijsko-invalidskog osiguranja, u 2018. godini, utrošeno je 414,75 mil.€. Od ovoga iznosa, 71% sredstava je obezbijeđeno iz namjenskih prihoda Budžeta, a 29% iz opštih prihoda Budžeta.

U skladu sa utvrđenom metodologijom, 1. januara 2019. je izvršeno redovno usklađivanje penzija, vrijednosti penzije za jedan lični bod i drugih prava iz penzijskog i invalidskog osiguranja za 2,00 %. Prema raspoloživim podacima, prosječna penzija u martu 2019. iznosila je 289,07 €, što je 1,23% više nego u martu 2018. Potrebna sredstva za isplatu prava iz penzijskog i invalidskog osiguranja za mart 2019. godine iznosila su 35,30 mil.€ (u martu 2018. bila su 34,79 mil.€) za 130.515 korisnika (u martu 2018. bilo je 130.300 korisnika), od kojih su 124.846 korisnici penzija (u martu 2018. bilo je 124.282), a 5.669 korisnici ostalih prava iz PIO. Povećan je broj korisnika penzija i iznos sredstava za njihovu isplatu.

¹⁷ Upravni odbor Univerziteta Crne Gore je, krajem decembra 2018. godine, dao saglasnost na Nacrt Ugovora o osnivanju privrednog društva „Naučno tehnološki park Crne Gore“, nakon čega je Ugovor o osnivanju usvojen na sjednici Vlade 17. januara 2019.

Za finansiranje penzijsko – invalidskog sistema, Zakonom o budžetu za 2019. planirano je 435,38 mil.€, što je za 0,1% više nego u 2018.

Dalje reformske aktivnosti u ovoj oblasti biće usmjerene na jačanje održivosti penzijskog sistema, veću pravednost penzijskih davanja, kao i na sprečavanje ranijeg napuštanja tržišta rada i prijevremenog odlaska u penziju.

Reforma zdravstvenog sistema usmjerena je na unapređenje kvaliteta zdravstvene zaštite, uz, između ostalog, prostorno-tehnološko osavremenjavanje jedinica zdravstvene zaštite, kao i stvaranje uslova za podizanje standarda zaposlenih. S tim u vezi, a u cilju prevazilaženja uočenih izazova, realizovano je/realizuje se značajan broj mjera i aktivnosti:

- Primjena elektronskog zakazivanja specijalističkih pregleda i elektronskih servisa Fonda za zdravstveno osiguranje omogućila je napredak u organizaciji rada i pružanja zdravstvenih usluga;
- Vlada Crne Gore i UNDP potpisali su Sporazum o zajedničkom finansiranju realizacije druge faze Projekta „Jačanje sistema zdravstva u Crnoj Gori“ – za realizaciju Akcionog plana;
- Šira primjena elektronskih usluga doprinijela je adekvatnijem upravljanju kadrovima, njihovom usavršavanju i sprovođenju kontinuirane medicinske edukacije. Ove aktivnosti su doprinijele i dostizanju vrijednosti pokazatelja „broj angažovanih ljekara u zdravstvenom sistemu na 1.000 stanovnika“ - 3,3 u Crnoj Gori, a evropski standard je 3,4;
- Za nabavku medicinske opreme, u 2018. uloženo je 8,24 mil.€;
- Unaprijeđen je sistem upravljanja i izvještavanja o donacijama u zdravstvenim ustanovama, a, u prethodnoj godini, vrijednost realizovanih donacija je iznosila 1,4 mil.€;
- Jačanjem tehnoloških i kadrovskih kapaciteta opštih i specijalnih bolnica, dio specijalističko-konsultativnih pregleda i usluga sada se pruža i na sekundarnom nivou. U KCCG stvoreni su uslovi za samostalno sprovođenje savremenih intervencija. Na ovaj način, smanjuje se broj upućenih pacijenata na liječenje van zemlje, što će uticati na racionalizaciju ukupnih troškova sistema;
- Preduzimanjem niza mjera i aktivnosti povećan je obuhvat vakcinisane djece u Crnoj Gori, sa zabrinjavajućih 46% u oktobru 2016. na preko 84% u 2018;
- Donošenjem Strategije za mentalno zdravlje i implementacijom Akcionog plana 2019-2020. unapređuje se kvalitet usluga i liječenja oboljelih; Unaprijeđen je položaj i liječenje zavisnika od psihoaktivnih supstanci, oboljelih od HIV-a, kao i mentalno oboljelih (deinstitucionalizacijom određenih kategorija ovih lica); otvoren je Nacionalni centar za autizam za djecu sa poremećajima u psihomotornom razvoju; obrazovan je Nacionalni savjet za prevenciju i kontrolu hroničnih nezaraznih bolesti, sa konkretnim zadacima djelovanja; kontinuirano se sprovode nacionalni skrining programi karcinoma dojke, kolorektalnog karcinoma, a skrining grlića materice se od februara 2018. sprovodi na cijeloj teritoriji države;
- Radi jačanja kvaliteta pruženih usluga zdravstvenog sistema potpisano je više međunarodnih sporazuma i protokola o saradnji, kao i memoranduma o razumijevanju u oblasti zdravlja i medicinskih nauka;
- Primjena Odluke o novoj Listi lijekova, rezultirala je smanjenjem troškova građana, a na račun povećanja učešća države po osnovu potrošnje lijekova; u cilju pružanja kvalitetne zdravstvene zaštite, kao i standardizacije dijagnostike, terapije i proceduralnih smjernica, urađeno je 17 dijagnostičkih i terapijskih protokola, kao i proceduralnih smjernica; U skladu sa „Odlukom o

izmjenama Odluke o utvrđivanju Liste lijekova¹⁸ (objavljena u januaru ove godine), lista sadrži lijekove koji su od posebnog značaja za zdravlje osiguranih lica;

- Radi stvaranja adekvatnog prostora za smještaj i liječenje pacijenata, donijeta je odluka o izgradnji klinika za infektivne bolesti, dermatovenerologiju i psihijatriju. Očekuje se skoriji početak izgradnje Klinike za infektivne bolesti i Klinike za dermatovenerologiju. Za Kliniku za psihijatriju, nakon završetka pregovora sa finansijskim institucijama radi obezbjeđenja sredstava, odrediće se dinamika gradnje. Ukupna procijenjena vrijednost izgradnje i opremanja ovih objekata iznosi oko 13,0 mil.€;
- U cilju podizanja standarda zaposlenih, realizuje se Sporazum Vlade i Sindikalnih organizacija zdravstva o obezbjeđivanju sredstava za rješavanje stambenih potreba zaposlenih, na osnovu kojeg se u periodu 2018-2020. izdvaja po 0,4 mil.€ godišnje. Nedavno je završena izgradnja i dodijeljeni stanovi u dva stambena objekta, u Podgorici i Nikšiću, za 167 zaposlenih. Realizacija Odluke o dodjeli 0,345 mil.€ za kredite za adaptaciju i rekonstrukciju očekuje se u tekućoj godini.

Efekti preduzetih reformskih mjera rezultirali su napretkom zdravstvenog sistema Crne Gore na rang listi Evropskog zdravstvenog potrošačkog indeksa (ECHI) za 2 mjesta u 2018, što predstavlja ukupni napredak od 11 mjesta u odnosu na 2016. Crna Gora zauzima 23. poziciju među 35 zemalja. Napredak je, prvenstveno, ostvaren po osnovu najniže stope (1,3 %) smrtnosti odojčadi u Evropi, ali i uspješne primjene elektronskih servisa e-Zdravlje i radikalnog smanjenja vremena čekanja na prvi pregled.

I pored uspjeha u prevazilaženju izazova i ostvarenog napretka u oblasti kvaliteta usluga zdravstvenog sistema, postoji značajan prostor i potreba za daljim unaprjeđenjima.

3.2.4 Socijalna zaštita

Realizuju se aktivnosti na planu ostvarivanja utvrđenih dugoročnih ciljeva i prioriteta razvoja u oblasti socijalne zaštite. Razvoj i reforma odvija se kroz implementaciju mjera i aktivnosti utvrđenih strateškim dokumentima i pratećim akcionim planovima, koji se odnose na zaštitu djece, starih lica, lica sa invaliditetom, zaštitu od nasilja, zaštitu raseljenih i interno raseljenih lica, kao i usaglašavanje socijalne zaštite sa međunarodnim standardima. U ovom procesu, poseban naglasak je na implementaciji Strategije razvoja sistema socijalne i dječje zaštite 2018-2022. Osnovni cilj reforme predstavlja unapređenje kvaliteta života korisnika socijalne i dječje zaštite i njihovog osnaživanja za samostalan i produktivan život.

U skladu sa Zakonu o socijalnoj i dječjoj zaštiti, uredno se isplaćuju naknade i obezbjeđuje pružanje predviđenih usluga u ovoj oblasti. Ukupna davanja za socijalnu, boračku i invalidsku zaštitu, u 2018. godini, iznosila su 81,6 mil.€. U periodu januar-april ove godine, isplaćeno je 26,0 mil.€, što predstavlja povećanje za oko 1,5% u odnosu na isti period prethodne godine.

Razvojem Informacionog sistema socijalnog staranja (ISSS) omogućena je efikasna razmjena podataka i korišćenje elektronskih baza drugih organa, što je doprinijelo racionalizaciji broja korisnika pojedinih prava i pravednijoj raspodjeli ograničenih sredstava za socijalno staranje.

U cilju unapređenja socijalne i dječje zaštite, uz podršku UNDP-a, realizuju se projekti: „Nastavak reforme sistema socijalne zaštite“ i „Razvoj kapaciteta za pružanje usluga socijalne zaštite u Crnoj Gori“, kojima se grade, adaptiraju i opremaju prostori i objekti i, time, stvaraju preduslovi za širenje i unapređenje mreže ustanova za pružanje različitog oblika usluga, i to kroz podprojekte: „Pomoć u kući za stare“, „Nacionalna SOS telefonska linija za žrtve nasilja u porodici“, „Porodični saradnik“, „Prihvatilište za odrasle i stare“ u okviru JU Dom starih „Grabovac“; Prihvatna stanica za žrtve nasilja u

¹⁸ Uticaj farmaceutskih reformi koje su sprovedene u CG u 2018. na javnu potrošnju lijekova, kao i izazovi sa kojima se suočavaju krajnji korisnici, bili su u fokusu interesovanja zdravstvenog tima Svjetske banke, u martu ove godine

porodici u Herceg Novom i Kotoru; u JU Dječiji dom „Mladost“- Bijela „Nacionalna SOS dječija linija“, „Prihvatište za djecu žrtve nasilja u porodici“ i dnevni boravak, kao i osnivanje specifične prihvadne stanice Centra za socijalni rad Glavnog grada Podgorica.

Do sada je otvoreno 10 dnevnih boravaka za starija lica, a 3 dnevna boravka otvorena su u 2018. (Bijelo Polje, Plav i Prijestonica Cetinja), kao i 13 dnevnih boravaka za djecu sa smetnjama u razvoju, s tim da je u 2018. godini otvoren dnevni boravak u Danilovgradu. Navedene usluge se podržavaju u kontinuitetu. Dalji razvoj tih usluga, prije svega, zavisi od zainteresovanosti lokalnih samouprava.

Realizovane su i dodatne aktivnosti za nesmetanu pristupačnost centrima za socijalni rad, te određene specifične usluge za lica sa invaliditetom. Značajan doprinos unapređenju kvaliteta usluga u ovoj oblasti obezbjeđuje se stručnom obukom i izdavanjem licenci za obavljanje djelatnosti socijalne i dječije zaštite.

U okviru Regionalnog stambenog programa, u 2018. završen je Dom starih u Pljevljima, kapaciteta 62 korisnika, i izgrađena 51 stambena jedinica u Podgorici – Kamp Konik, a početkom 2019. završen je pod-projekat MNE4 od 94 stambene jedinice u Beranama. U toku su pripremne aktivnosti za rekonstrukciju vojnog kompleksa Trebjesa za potrebe izgradnje objekta za stara i invalidna lica u Opštini Nikšić. Rješavanje pitanja raseljenih i interno raseljenih lica ima poseban značaj, i sa aspekta pretpristupnih pregovora između Crne Gore i EU, u okviru Poglavlja 23 – „Pravosuđe i temeljna prava“.

Radi realizacije osnovnog cilja razvoja sistema socijalne i dječje zaštite, neophodno je unapređenje normativnog okvira i sistema kvaliteta zaštite, kao i unapređenje usluga socijalne i dječje zaštite i stvaranje preduslova za nastavak deinstitutionalizacije. Radi prevazilaženja ispoljenih ograničenja, u budućem periodu je neophodno povećanje učešća jedinica lokalne samouprave u finansiranju prava iz socijalne i dječje zaštite, kao i angažovanje većeg broja NVO, fizičkih lica i privrednih društava koji će pružati usluge.

3.3 Prerađivačka industrija

Prerađivačka industrija u 2018. bilježi rast od 12,1%, pri čemu je najznačajniji rast ostvaren u proizvodnji prehrambenih proizvoda (9,6%) i ostalih nemetalnih minerala (49,7%), što je dovelo i do promjene strukture prerađivačke industrije. Naime, opalo je učešće proizvodnje farmaceutske proizvoda (-2,1 p.p), osnovnih metala (-1,8 p.p) i pića (-0,8 p.p), dok veliki skok učešća (7,8 p.p) bilježi proizvodnja ostalih nemetalnih minerala (rezane mermerne ploče i amorfne i anodne mase). Proizvodnja aluminijuma, kao najznačajnijeg izvoznog proizvoda, bilježi rast od 2,0%. Vrijednost izvezenog aluminijuma iznosila je 74,0 mil.€ (18,5% ukupnog izvoza Crne Gore) i veća je za 2,8% u odnosu na 2017. U Kombinat aluminijuma Podgorica, u 2018, je realizovano 8,8 mil.€ investicija, usmjerenih na generalni remont čelija, ulaganja u opremu i infrastrukturu i izgradnju fabrike malih ingota (počinje sa radom u julu 2019), dok je za 2019. planirano još 20,0 mil.€, za izgradnju fabrika za proizvodnju aluminijumskih bileta/trupaca, aluminijumske žice i čelične žice. Proizvodnja šumskih sortimenata iz državnih šuma bilježi pad od 14,0%, što je, prvenstveno, posljedica pada sječe ogrijevnog drveta lišćara (-5,6%). U cilju unapređenja stanja u oblasti šumarstva, izvršena je Revizija Strategije razvoja šuma i šumarstva za preostali period realizacije (2019-2023), sa Akcionim planom za period 2019-2020 i donijet Akcioni plan za suzbijanje bespravnih aktivnosti u šumarstvu za period 2019-2020. Takođe, izrađena je studija "Predlog sistemsko-organizacionih, kadrovskih i ekonomskih okvira za uspostavljanje integralnog organizacionog modela privrednog društva „Šume Crne Gore DOO", čije se usvajanje očekuje u narednom periodu. Odluka o privremenom ograničenju izvoza određenih drvnih proizvoda je produžena na još dvije godine, sa ciljem stabilizacije domaćeg tržišta drvnih proizvoda i zaštite građana od nestašice ogrijevnog drveta.

U prvom kvartalu 2019. prerađivačka industrija bilježi blagi pad od 0,5%, koji je opredijeljen, prvenstveno, padom u metalnom sektoru (osnovni metali -13,4%; nemetalni minerali -18,7%), a što rast proizvodnje farmaceutskih proizvoda (66,1%), hemijskih proizvoda (18,4%) i hrane (9,5%), nije mogao kompenzovati.

Kontinuirana podrška razvoju prerađivačke industrije realizuje se kroz:

- **Kreditnu podršku Investiciono-razvojnog fonda Crne Gore.** U 2018. je podržano 37 projekata, u ukupnom iznosu od 8,56 mil.€, i zaposleno 70 novih radnika;
- **Implementaciju Uredbe o podsticanju direktnih investicija.** Do kraja 2018. je završena realizacija svih šest ugovora zaključenih 2016, što znači da su korisnici sredstava ispunili obavezu ulaganja i zapošljavanja shodno ugovorima o korišćenju sredstava. U 2018. godini je opredijeljeno oko 330,0 hilj.€, preostale su još dvije rate koje će biti isplaćene u 2019. (120,0 hilj.€). Time se završava realizacija svih šest ugovora, ukupne vrijednosti od 8,8 mil.€. Od početka realizacije ovih ugovora, zaposleno je 285 lica, od čega je 85 novozaposlenih u 2018. godini;
- **Program podrške modernizaciji prerađivačke industrije** – Od deset pristiglih zahtjeva u 2018. odobreno je sedam, i to firmama koje posluju u oblasti proizvodnje namještaja, papirne i drvne industrije, kao i proizvodnje građevinske stolarije. Vrijednost odobrenih bespovratnih sredstava iznosila je 12,5 hilj.€, dok je preko IRF-a odobreno 837,8 hilj.€ kreditnih sredstava i nabavljeno mašina i prateće opreme u vrijednosti od 808,3 hilj.€;
- **Program za unaprjeđenje inovativnosti malih i srednjih preduzeća.** Za realizaciju Programa u 2018, bilo je planirano 50,0 hilj.€, primljeno je 20 prijava, dok je kriterijume i uslove ispunilo 9 preduzeća, kojima je opredijeljeno 30,7 hilj.€;
- **Program podsticaja razvoja klastera.** Od 21 zahtjeva, u 2018. odobreno je 9 aplikacija/klastera sa kojima su potpisani ugovori o dodjeli subvencija, u ukupnoj vrijednosti od 101,4 hilj.€;

- **Usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda-** U 2018. je primljeno 60 aplikacija, dok je uslove za dodjelu subvencije (granta) ispunilo 35 preduzeća, sa kojima su potpisani ugovori u ukupnom iznosu od 100,5 hilj.€.

U cilju unaprjeđenja aktivnosti i podrške razvoju preduzetništva i biznisa, u 2019. godini je donesen **Program za unaprjeđenje konkurentnosti privrede**, koji objedinjava sve dosadašnje programe namijenjene razvoju preduzetništva i biznisa, kroz šest programskih linija finansijske podrške (unaprjeđenje inovativnosti, uvođenje međunarodnih standarda, modernizaciju prerađivačke industrije, razvoj klastera, podsticaj direktnih investicija i razvoj zanatstva), dvije linije nefinansijske podrške (mentoring usluge i razvoj preduzetništva) i dvije programske linije koje će se uporedo promovisati i sprovesti (biznis zone i povećanje konkurentne sposobnosti). Ukupan budžet za dodjelu sredstava po Programu za 2019. iznosi 1.640,0 mil.€.

3.4 Poljoprivreda i ruralni razvoj

Agrobudžet za 2019. iznosi 52.367.500 € i veći je za 31,06% od Agrobudžeta za 2018. Pri tome, od ukupnog iznosa sredstava, na sredstva iz Budžeta se odnosi 42,62%, na sredstva iz donacija 43,82% i na sredstva iz kredita 13,56%.

U 2019. objaviće se preko 30 javnih poziva (veći dio je već objavljen) za razne vidove podrške u oblasti ruralnog razvoja, kvaliteta i bezbjednosti hrane, vinogradarstva i vinarstva, pčelarstva, podizanja i opremanja voćnih zasada, u oblasti maslinarstva, povrtarske proizvodnje, ljekovitog i aromatičnog bilja, organske proizvodnje, akvakulture i marikulture, stočnog fonda, sirovog mlijeka. Pri tome, značajan broj javnih poziva je zatvoren ubrzo nakon objavljivanja, zbog iskorišćenosti sredstava, a što govori o velikom interesovanju poljoprivrednih gazdinstava za podršku.

Direktna plaćanja u stočarstvu koja se sprovode tokom 2019. obuhvataju premije po grlu, podršku razvoju tržišne proizvodnje i otkupne mreže mlijeka i premije za preradu mlijeka na gazdinstvu. Ukupno opredijeljena sredstva u 2019. godini po ovom osnovu iznose 6.085.000,00 €, a u prvih 5 mjeseci 2019. isplaćeno je ukupno 712.096,31 € i to za podršku razvoju tržišne proizvodnje i otkupne mreže mlijeka, dok je za ostale mjere u toku administrativna i terenska kontrola zahtjeva, nakon čega će se vršiti isplata sredstava korisnicima.

Direktna plaćanja u biljnoj proizvodnji, koja se sprovode tokom 2019. obuhvataju subvencije koje se isplaćuju po hektaru obradive površine, podršku proizvodnji sjemenskog materijala i direktna plaćanja za proizvodnju duvana. Ukupno opredijeljena sredstva za ove mjere iznose 1.370.000,00 €. U toku je administrativna i terenska kontrola zahtjeva, nakon čega će se vršiti isplata sredstava korisnicima. Za podršku unapređivanja pčelarstva opredijeljeno je 367.000,00 €, što je za 26% više u odnosu na prethodnu godinu i u toku je realizacija 5 javnih poziva: Javni poziv za podršku mladim pčelarima početnicima, za nabavku voska za organsku i konvencionalnu proizvodnju meda, odabir odgajivača pčelinjih matica, nabavku plodišnih nastavaka i nabavku opreme za transport pčelinjih zajednica.

Agrobudžetom za 2019, kreirana je nova mjera podrške za vino pod nazivom "Mjere posebne podrške za vino". Za realizaciju podrške opredijeljeno je 100.000 €. Objavljen je Javni poziv, koji je bio otvoren do 31. maja 2019. U toku je administrativna provjera 15 prispjelih zahtjeva.

Što se tiče mjera ruralnog razvoja, u 2019. je planirano 32.670.000 € (uključujući IPARD). Većina javnih poziva za mjere podrške ruralnom razvoju je objavljena i realizovana.

U odnosu na 2018, sredstava podrške za ruralni razvoj za 2019. godinu su povećana za 9.151.700 €.

Što se tiče mjere za podršku organske proizvodnje Javni poziv je raspisan i u toku su prijave proizvođača. Isplate po ovom pozivu ići će krajem godine, nakon odrađenih stručnih kontrola od strane kontrolnog tijela.

U okviru IPARD like 2 projekta realizovana su 24 projekta ukupne vrijednosti investicija 2,169,398.80 €, a isplaćena je bespovratna podrška u iznosu od 902,765.34 €.

Prvi IPARD javni poziv za Mjeru 1 „Investicije u fizički kapital poljoprivrednih gazdinstava“ raspisan je 23. februara 2018. godine. Iznos raspoloživih sredstava za Mjeru 1 za period implementacije IPARD II programa 2014-2020 iznosi 15.840.000 €, dok ukupan iznos raspoloživih sredstava za navedeni javni poziv iznosi 10.720.000 €. Finansijska podrška se sastoji se od 75% sredstava obezbijeđenih kroz Instrument pretpristupne pomoći za ruralni razvoj Evropske unije (IPARD) i 25% nacionalnih sredstava obezbijeđenih iz budžeta Crne Gore.

Po osnovu Javnog poziva za mjeru 1 primljeno je 389 zahtjeva za dodjelu podrške. Proces obrade aplikacija je u toku, a u periodu od 1. januara do 1. juna 2019. godine ugovoreno je 140 aplikacija. Ukupna vrijednost ugovorenih investicija je 4,305,227.96 € (bez PDV-a), tj. 5,209,325.83 € (sa PDV-om). Iznos potencijalne podrške je 2,884,587.34 € (bez PDV-a).

U odnosu na sektor investiranja najveći broj projekata je ugovoren iz sektora mlijeka, odnosno 89 projekata, zatim iz sektora voća i povrća, tj. 46 projekata, dok su iz sektora vinogradarstva i pčelarstva ugovorena po 2 projekta.

Realizacija investicija za mjeru 1 je u toku. Isplaćen je jedan projekat ukupne vrijednosti investicije 13,150.00 €, a isplaćena je bespovratna podrška u iznosu od 7,302.48 €. Ovaj korisnik je podržan za nabavku mehanizacije u sektoru mljekarstva.

Takođe, prvi IPARD javni poziv za Mjeru 3 „Investicije u fizički kapital za preradu i marketing poljoprivrednih i ribljih proizvoda“, za dodjelu bespovratne podrške preradi u sektoru poljoprivrede objavljen je 13. aprila 2018. Kroz ovaj Javni poziv malim i srednjim preduzećima iz sektora poljoprivrede bilo je na raspolaganju 17,0 mil.€ za investicije od 40.000,00 do 1.500.000,00 € (bez PDV-a), uz bespovratnu podršku od 50%, dok su se dodatna sredstva podrške od 10% mogla dodijeliti za dio prihvatljivih/odobrenih troškova koji se odnosi na upravljanje otpadom, nusproizvodima, prečišćavanje otpadnih voda i iskorišćavanje otpada.

Javni poziv za Mjeru 3 bio je otvoren za podnošenje aplikacija u periodu od 16. maja do 16. jula 2018. godine i primljeno je ukupno 45 zahtjeva za dodjelu podrške i ukupan iznos investicija bez PDV-a.

U periodu od 1. januara do 1. juna ugovoreno je 8 aplikacija. Ukupna vrijednost ugovorenih investicija je 4,698,477.24 € (bez PDV-a), tj. 5,685,157.46 € (sa PDV-om). Iznos potencijalne podrške je 2,351,267.22 € (bez PDV-a).

U odnosu na sektor investiranja najveći broj projekata je ugovoren iz sektora mesa i vina, odnosno po 3 projekta iz oba sektora, zatim iz sektora mlijeka i voća i povrća, po 1 projekat iz oba sektora.

3.5 Turizam

Rekordan rast svih pokazatelja turističkog prometa obilježio je 2018. godinu. Crnu Goru je, u svim oblicima smještaja, posjetilo 2,2 mil. turista (rast 10,2%) i ostvareno je 12,9 mil. noćenja (rast 8,2%), uz dominantno učešće stranih turista (94,2% u ukupnim dolascima i 96,2% u ukupnom broju noćenja). U strukturi noćenja ino turista evidentan je rast učešća noćenja turista iz Zapadne Evrope (2,2 p.p) i sa vanevropskih emitivnih tržišta (0,3 p.p), dok je, s druge strane, zabilježen blagi pad učešća noćenja turista iz Rusije (-1,6 p.p) i Srbije (-1,2 p.p). Najveći rast noćenja u odnosu na 2017. ostvarili su turisti iz Velike Britanije (53,7%), Danske (45,8%), Njemačke (41,4%), Švedske (33,3%) i Francuske (32,9%). Gledano prema vrstama smještaja, primjetno je blago povećanje učešća noćenja u kolektivnom smještaju (0,1 p.p), dok je u strukturi kolektivnog smještaja evidentan rast učešća noćenja u hotelima (1,9 p.p). Najveći broj noćenja (58,7%) se i dalje realizuje u julu i avgustu, ali je primjetan i rast noćenja u mjesecima prije i poslije glavne turističke sezone (u maju 16%, u septembru 11,0%). Prema podacima

Centralne banke, prihodi od turizma (noćenja ino turista) u 2018. su, po prvi put, bili iznad milijardu eura (1.000,9 mil.€), što je rast od 8,6% u odnosu na 2017.

Odlični rezultati se ostvaruju i u 2019. godini. U periodu januar-mart, u kolektivnom smještaju je registrovano 44,1% više turista, i ostvareno 22,5% više noćenja u odnosu na isti period 2018. Povoljni vremenski uslovi uticali su da, samo u martu, broj dolazaka i noćenja bude veći za 62,8 i 29,4%, respektivno.

Kontinuirano se sprovode aktivnosti na podizanju kvaliteta turističkog proizvoda, kroz:

- **Unaprjeđenje zakonskog i strateškog okvira** - U 2018. je usvojen Zakon o turizmu i ugostiteljstvu, čime su stvoreni preduslovi za brže prevazilaženje glavnih prepreka razvoju turizma Crne Gore i Program razvoja ruralnog turizma Crne Gore sa Akcionim planom 2019-2021. U I kvartalu 2019. je donijet Program razvoja kulturnog turizma Crne Gore, sa Akcionim planom do 2021. Takođe, donijeto je više podzakonskih akata koji se odnose na vođenje Centralnog turističkog registra, kategorizaciju ugostiteljskih objekata, vođenje evidencije zaključenih ugovora o turističkom putovanju i organizovanje izleta i licence za obavljanje turističke djelatnosti. Započete su aktivnosti na donošenju Programa razvoja zdravstvenog turizma Crne Gore, sa Akcionim planom do 2022. Sprovode se aktivnosti na izradi novog Centralnog turističkog registra (CTR);
- **Unaprjeđenje turističke infrastrukture** – Kontinuiranom primjenom stimulansa i olakšica podstiče se izgradnja hotelskih kapaciteta visoke kategorije. U 2018. otvoreno je 25 novih hotelskih objekata sa 1.985 ležajeva, od kojih je 1.412 ležaja u 15 hotela, sa 4 i 5 zvjezdica. Tokom prva četiri mjeseca 2019, hotelska ponuda obogaćena je sa još 8 novih hotela, od kojih je jedan sa 5, pet sa 4 i 2 sa tri zvjezdice. Od januara 2018. primjenjuje se snižena stopa PDV-a od 7% na usluge pripremanja i usluživanja hrane, pića i napitaka u hotelima sa najmanje četiri zvjezdice u Sjevernom, odnosno sa najmanje pet zvjezdica u Središnjem i Primorskom regionu;
- **Smanjenje sezonalnosti poslovanja i regionalne neujednačenosti ponude** - Realizuju se aktivnosti usmjerene na diverzifikaciju turističke ponude, sa ciljem produženja trajanja sezone i razvijanja cjelogodišnjeg turističkog proizvoda baziranog na prirodi, eno-gastronomskim rutama, povezivanju turizma i poljoprivrede, unaprjeđenju manifestacionog i kongresnog turizma. Nastavljaju se aktivnosti na održavanju postojećih staza Nacionalne mreže, povezivanju svih panoramskih puteva u Crnoj Gori, izradi promotivnih mapa i postavljanju turističke signalizacije. Kroz unaprjeđenje regionalne saradnje, a u okviru Jadransko-jonske inicijative, traži se optimalni način za stvaranje zajedničkog, diverzifikovanog turističkog proizvoda Regiona, atraktivnog za nama udaljena emitivna tržišta, što će, takođe, uticati na smanjenje sezonalnosti u poslovanju turističke privrede;
- **Implementaciju podsticajnih mjera u oblasti turizma** - Za 2018/2019. opredijeljeno je 645,0 hilj.€ i podržano 90 projekata. Mjera „Podrška marketing aktivnostima na emitivnim tržištima“, za koju je opredijeljeno 250,0 hilj.€, nije realizovana, jer nije bilo pristiglih prijava. Od ukupno 395,0 hilj.€ opredijeljenih za sufinansiranje projekata, isplaćeno je 253,9 hilj.€, dok će preostali iznos biti isplaćen do kraja 2019. godine;
- **Promociju crnogorskog turističkog proizvoda**, sa fokusom na emitivna tržišta Zapadne Evrope, Rusije i Srbije, dok se promocija na dalekim tržištima realizuje u saradnji sa nacionalnim turističkim organizacijama zemalja Regiona;
- **Poboljšanje avio dostupnosti** - U pripremi je model podsticaja za avio-saobraćaj, sa ciljem uvođenja avio-konekcija sa važnim emitivnim tržištima, kao i povećanja frekventnosti sa već postojećih tržišta.

3.6 Zaštita životne sredine

U skladu sa evropskim i nacionalnim zakonodavstvom i obavezama iz pretpristupnog procesa, realizuju se značajne aktivnosti na planu poboljšanja zaštite životne sredine.

Donesena je Nacionalna strategija upravljanja hemikalijama 2019-2022, sa odgovarajućim akcionim planom, a koji sadrži ukupno 36 aktivnosti, čijom realizacijom će se postići neophodni uslovi i obezbijediti potrebni kapaciteti da se stavljanje na tržište, snabdijevanje, upotreba, skladištenje i odlaganje hemikalija u Crnoj Gori obavlja na bezbjedan način, uz primjenu savremene prakse i principa usklađenih sa EU. Donesen je i Zakon o potvrđivanju Minamatske konvencije o živi.

Kvalitet vazduha. U 2018. godini, u sjevernoj zoni srednja godišnja koncentracija suspendovanih čestica PM10 iznosila je 58.77 μm^3 i prekoračuje graničnu vrijednost (40 μm^3). Mjerenja za ovu zonu vršena su u Pljevljima i ne mogu se smatrati reprezentativnim za cijelu zonu; u centralnoj zoni prekoračenje je neznatno i predstavlja srednju vrijednost koncentracija izmjerenih u Podgorici (40.30 μm^3) i Nikšiću (41.25 μm^3), a u južnoj zoni srednja godišnja koncentracija ove zagađujuće materije znatno je ispod granične vrijednosti i iznosi 27.86 μm^3 u 2018. godini. Mjerenja za južnu zonu su vršena u Baru i smatraju se reprezentativnim za cijelu zonu.

Zaštita od buke u životnoj sredini. Glavni grad Podgorica usvojio je Stratešku kartu buke za teritoriju Glavnog grada a, u martu 2019. je zaključen Ugovor za izradu Akcionog plana zaštite od buke u životnoj sredini za Glavni grad Podgoricu, između Glavnog grada Podgorica i "WINSOFT" d.o.o. Podgorica. Za izradu strateških karata buke za glavne puteve, koje su obaveza Agencije za zaštitu prirode i životne sredine, sredstva su planirana kroz IPA 2014-2020 i ista će biti operativna u 2020.

Donesen je Zakon o industrijskim emisijama, kojim je djelimično prenešena Direktiva 2010/75/EU o industrijskim emisijama, dok će se potpuna transpozicija postići donošenjem podzakonskih akata koji će se donijeti na osnovu zakona. Donošenje Zakona o industrijskim emisijama pratila je i izrada Specifičnog plana implementacije (DSIP) za IED, koji detaljno prikazuje sve aktivnosti i potrebne mjere, uz specifikiranje finansijskih sredstava i vremenskog okvira za potpunu primjenu IED.

U toku je priprema projektnog zadatka za izradu registra zagađivača životne sredine sa kojim će se aplicirati kod Evropske agencije za zaštitu životne sredine i Norveškog fonda.

U toku je realizacija projekta "Upravljanje industrijskim otpadom i čišćenje" koji se odnosi na četiri (4) crne ekološke tačke¹⁹. Radovi na remedijaciji lokacije Brodogradilišta Bijela su u toku, i biće završeni u martu 2020. U septembru 2019. počće radovi na remedijaciji lokacija flotacionog jalovišta Gradac i deponije pepela i šljake Maljevac u Pljevljima, dok je izrada tehničke dokumentacije za lokacije u KAP-u (deponija čvrstog otpada i bazeni crvenog mulja) u toku.

Proglašenje zaštićenih područja. U skladu sa Nacionalnom strategijom biodiverziteta sa Akcionim planom za period 2016 – 2020, do kraja 2020. Crna Gora treba da ima najmanje 17 % zaštićene državne teritorije (trenutno je zaštićeno 13% teritorije Crne Gore). U narednom periodu, planirano je proglašenje zaštićenim prirodnim dobrima Ulcinjske Solane i Komova, kao i izrada Studije zaštite i donešenje Odluke o proglašenju rijeke Zeta zaštićenim područjem.

Jedan od uslova ulaska Crne Gore u Evropsku uniju, odnosno zatvaranje Poglavlja 27, je uspostavljanje NATURA 2000 mreže. Uspostavljanje NATURA 2000 mreže odvija se u nekoliko faza: priprema nacionalnih popisa vrsta i stanišnih tipova navedenih u direktivama; priprema nacionalnih kriterijuma za odabir NATURA 2000 područja; proglašavanje područja od interesa za zajednicu pSCI (područja izdvojenih na osnovu Direktive o staništima), i proglašavanje područja posebne zaštite za ptice- SPA (područja izdvojena na osnovu Direktive o pticama). Kroz IPA projekat "Uspostavljanje Natura 2000

¹⁹ U Crnoj Gori ne postoji infrastruktura za odlaganje opasnog otpada koja je tehnički i tehnološki riješena u skladu sa evropskim standardima. Iz tog razloga, opasan otpad se privremeno skladišti, a potom izvozi.

mreže u Crnoj Gori²⁰ urađene su: draft referentne liste za vrste i stanišne tipove; draft referentna lista za ptice; dopunjen je katalog stanišnih tipova Crne Gore; i dat predlog podjele Crne Gore na dva biogeografska regiona.

Klimatske promjene. Predlog zakona o zaštiti od negativnog uticaja klimatskih promjena je upućen Evropskoj komisiji na davanje mišljenja. U 2019. godini, urađen je Drugi dvogodišnji ažurirani izvještaj Crne Gore o klimatskim promjenama za period decembar 2016 – decembar 2018. (SBUR), u kome je ažuriran inventar emisija gasova sa efektom staklene bašte za period 2014-2015. Time su ažurirane informacije u pogledu aktivnosti koje se odnose na ublažavanje klimatskih promjena i njihovih efekata. Projekat je doprinio identifikovanju ograničenja i nedostataka, procjeni relevantnih finansijskih, tehnoloških i institucionalnih potreba za jačanje kapaciteta, kao i razradi koncepta nacionalnog sistema za monitoring, izvještavanje i verifikaciju (MIV). U toku je izrada Trećeg nacionalnog izvještaja Crne Gore o klimatskim promjenama prema Okvirnoj konvenciji UN o klimatskim promjenama (TNC). Osnovni cilj projekta je ispunjavanje obaveza Crne Gore ka Okvirnoj konvenciji Ujedinjenih nacija o klimatskim promjenama (UNFCCC). Projekat će doprinijeti izgradnji nacionalnih kapaciteta za ispunjavanje obaveza Crne Gore prema Konvenciji na kontinuiranoj osnovi, a dodatno će se raditi na podizanju nivoa svijesti o pitanjima klimatskih promjena, u cilju veće integracije ovih pitanja u nacionalne i sektorske politike, strategije i programe.

Rehabilitacija i proširenje sistema za vodosnabdijevanje i izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda. Nijesu u potpunosti obezbijeđena sredstva za realizaciju I faze mjera iz "Projekcija dugoročnog vodosnabdijevanja Crne Gore do 2040. godine". Na planu izgradnje operativnih postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda (PPOV), aktivnosti se realizuju u skladu sa planiranom dinamikom (dva PPOV-a godišnje). Raskinut je ugovor sa izvođačem za izgradnju postrojenja za tretman komunalnih otpadnih voda u Herceg Novom (u toku je angažovanje izvođača koji će završiti preostale radove, u skladu sa mogućnostima iz Ugovora). U završnoj fazi je izgradnja postrojenja za tretman komunalnih otpadnih voda Berane, dok su ugovoreni radovi još za izgradnju tri PPOV-a u Danilovgradu, Andrijevici i Petnjici. Takođe, potpisan je finansijski ugovor za projekat izgradnje Postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda (PPOV), kanalizacione mreže i postrojenja za sušenje kanalizacionog mulja za Glavni grad Podgorica u iznosu od 50,35 mil.€²¹. Takođe, u toku su aktivnosti na izgradnji i razvoju kanalizacione mreže i vodovodne mreže u Ulcinju i Baru i Herceg Novom. Planirano je da se detaljni plan upravljanja komunalnim otpadnim vodama u Crnoj Gori do 2035. godine donese u 2019.

Upravljanje otpadom. Završena je sanacija neuređenog odlagališta „Vrtijeljka“ – Cetinje, neuređenog odlagališta „Vasove vode“ – Berane, - neuređenog odlagališta „Zaugline“-Šavnik. Izgrađeno je šesto reciklažno dvorište i završena je izgradnja postrojenja za tretman ocjedenih voda na deponiji „Livade“ u Podgorici. Urađeni su glavni projekti za izgradnju reciklažnog dvorišta sa sortirnicom za opštinu Berane, izgradnju transfer stanice u opštini Andrijevica, izgradnju reciklažnog dvorišta i transfer stanice u opštini Mojkovac (položen kamen temeljac), kao i za sanaciju neuređenog odlagališta „Komarača“ u opštini Plav.

Eko-fond. Fond za zaštitu životne sredine osnovan je u novembru 2018. U toku je realizacija aktivnosti koje se odnose na upis Fonda u Centralni registar privrednih subjekata, nakon čega će isti početi sa radom. Zadatak Fonda je obezbjeđivanje sredstava za realizaciju projekata, čiji je cilj očuvanje svih komponenti životne sredine i racionalno korišćenje prirodnih resursa, kao osnovnih uslova održivog razvoja. Sredstva će se obezbjeđivati iz budžeta Crne Gore, od sredstava eko-naknada, domaćih i stranih donacija i kredita i drugih vidova finansiranja. Eko-fond će raditi i na ostvarivanju saradnje sa međunarodnim institucijama i organizacijama, sa ciljem osiguravanja dodatnih izvora finansiranja. U skladu sa projektovanim finansijskim planom Eko-fonda, prihodi u prvoj godini poslovanja će se kretati

²⁰ Ovim projektom pokriveno je 14% teritorije Crne Gore.

²¹ Sredstva će se obezbjeđivati iz tri izvora: 10,15 mil.€ - grant Investicionog okvira za zapadni Balkan- WBIF; 35 mil.€ - zajam od KfW banke; 5,2 mil.€ - sopstvena sredstva Glavnog grada.

od 120.000 € do 195.000€. Procjena je da će se u drugoj godini poslovanja obezbijediti najmanje 1,0 mil.€, za finansiranje projekata iz oblasti životne sredine.

3.7 Javna uprava

Realizacijom niza reformskih aktivnosti, a prije svega, kreiranjem i implementacijom novih zakonskih rješenja i podzakonskih akata, ostvaren je značajan napredak u realizaciji ključnih ciljeva Akcionog plana za sprovođenje Strategije reforme javne uprave 2018-2020. i izgradnji moderne javne uprave.

Prema Izvještaju o implementaciji Akcionog plana u 2018. godini i kretanjima u I kvartalu 2019. u procesu realizacije ključnih ciljeva po najvažnijim oblastima reforme, uspješno se realizuju brojne aktivnosti:

- Uspostavljeni su **pozitivni trendovi u oblasti organizacije i odgovornosti u sistemu javne uprave**, što se potvrđuje i ključnim indikatorima: uspostavljena su jedinstvena pravila za osnivanje organa; 91% ministarstva su proaktivno objavljivala podatke; ispunjeni su svi postavljeni indikatori za ovu oblast;
 - U oblasti **službeničkog sistema i upravljanja ljudskim resursima**, ostvareni indikatori pokazuju pozitivne trendove; 60% institucija usvojilo je kadrovske planove za 2018; zaustavljen je proces daljeg zapošljavanja i konstatovan trend smanjenja broja zaposlenih, i to na lokalnom nivou za 475, a za 56 na centralnom nivou, u odnosu na stanje u decembru 2017. godine;
 - U oblasti **pružanja usluga**, broj servisa na portalu eUprave povećan sa 249 na 564; eDMS sistem je implementiran u svim ministarstvima, osim u MVP; 6 od 7 ključnih registara je interoperabilno i vrše elektronsku razmjenu podataka uspostavljenu u jedinstvenom informacionom sistemu državnih organa;
 - U oblasti **razvoja i koordinacije javnih politika** donijet je prvi Srednjoročni program rada Vlade 2018-2020; povećana usklađenost strateških dokumenata primjenom nove Uredbe za 41,7%; u odnosu na 2017. za 25% povećan procenat izrađenih RIA koje su usaglašene sa standardom kvaliteta; realizovane su sve aktivnosti iz Akcionog plana za 2018. godinu;
 - Za oblast **reformе upravljanja javnim finansijama**, s aspekta ispunjavanja zacrtanih strateških ciljeva, većina indikatora učinaka ukazuje na pozitivan trend i zaključak da je ostvarena većina projektovanih aktivnosti za izvještajni period;
-
- U oblasti **posebnih pitanja lokalne samouprave**, fokus je bio na implementaciji zakonskog i strateškog okvira koji će obezbijediti funkcionalnu i finansijsku održivost crnogorskih opština; u 2018. godini ostvareno je smanjenje javnog duga opština na nivo od 3,26 % i broja zaposlenih (za 475 službenika); povećan je broj zaključenih sporazuma o međuopštinskoj saradnji;
 - U oblasti **koordinacije i strateškog upravljanja procesom reforme**, ostvareno je povećanje u odnosu na 2017, kao i dostignut, u 2018. godini, nivo od 58,9% ostvarenih rezultata. Prema Programu sektorske budžetske podrške Crnoj Gori u cilju **finansijske održivosti**, od Evropske komisije je krajem 2018. uplaćena tranša od 4,0 mil.€ za realizaciju niza važnih projekata iz Akcionog plana reformi.

Uporedo sa realizacijom Akcionog plana Strategije, sprovedene su i druge značajne aktivnosti usmjerene na inteziviranje i veću dinamiku procesa reforme javne uprave. Usvojen je novi Nacionalni akcioni plan za sprovođenje inicijative Partnerstva za otvorenu upravu (OGP) i, time, obnovljen aktivan status. Učešće u OGP inicijativi usmjereno je na pet ključnih obaveza: poboljšanje javnih usluga, učešće građana, pristup informacijama -otvorenost organa državne uprave, efikasnije upravljanje resursima i povećanje javnog integriteta.

Uspješne aktivnosti u cilju uspostavljanja modernog, savremenog i servisno orijentisanog sistema javne uprave predstavljaju ključne stimulativne preduslove za nastavak procesa kreiranja pozitivnog poslovnog ambijenta.

Nastavak trenda napretka u svim oblastima reforme javne uprave i prevažavanje postojećih izazova ukazuju da je, uz punu posvećenost, realno moguć dalji napredak u cilju ostvarivanja krajnjih rezultata. U narednom periodu, reformske korake je potrebno realno planirati, s akcentom na sprovođenje najvažnijih aktivnosti:

- nastavak procesa optimizacije broja zaposlenih;
- unapređenje kadrovskih kapaciteta za sprovođenje reformi;
- poboljšanje pristupa javnim informacijama i smanjivanje slučajeva ćutanja administracije i
- uspostavljanje sistema upravljanja kvalitetom usluga koje pruža javna administracija.